

Håkan Skogsjö

Mantalslängderna & släktforskaren

Särtryck ur

Släkthistoriskt Forum 2/1989

[ISSN 0280-3984]

utgiven av Sveriges Släktforskarförbund

Distribuerad som pdf-fil 2025

Copyright © Håkan Skogsjö (CC BY-SA 4.0)

MANTALSLÄNGDERNA

& SLÄKTFORSKAREN

AV HÅKAN SKOGSJÖ

Just nu håller du
Släkthistoriskt Forum 2/89
i din hand.
Det är ett temanummer
om mantals-
längder.

Nr 50

Släkthistoriskt Forum är en tidning för släktforskare. Den ges ut fyra gånger per år av Sveriges Släktforskarförbund.

Tidningen startades 1977 under namnet Genealogisk Ungdoms Tidskrift. 1982 fick den sitt nuvarande namn. Åren 1977-1986 gavs den ut av Genealogisk Ungdom i Göteborg, men när den föreningen 1987 överlät sin verksamhet till det nybildade Sveriges Släktforskarförbund, tog förbundet över utgivningen.

Bidrag till tidningen, synpunkter på inriktningen och tips om händelser som förtjänar att bevakas mottas tacksamt av redaktionen. Redaktionen förbehåller sig dock rätten att redigera insänt material. Redaktionen ansvarar inte för insänt material, som inte har beställts.

Sveriges Släktforskarförbund, bildat 1986, är det sammanhållande organet för den svenska släktforskarörelsen. Förbundet verkar bland annat för att sprida kännedom om släktforskningen som kulturfaktor, ideell rörelse och vetenskap. Förutom Släkthistoriskt Forum ger förbundet ut skriftserien Svenska Antavlor (2 nr/år) samt en årsbok (den första utkom 1988).

Medlemsavgiften är 1989 för enskilda personer 110 kr. Medlemmar högst 25 år betalar halv avgift. Avgiften kan sättas in på förbundets postgiro 15 86 22-1 eller bankgiro 462-8848. Medlemmarna får Släkthistoriskt Forum och Svenska Antavlor, medan årsboken kan köpas till kraftigt rabatterat pris. – Bibliotek och andra institutioner kan prenumerera på skrifterna för 240 kr (inklusive årsboken).

Släktforskarföreningar kan bli medlemmar efter ansökan hos styrelsen. Ytterligare information lämnas av förbundets kontor i Stockholm, tel 08-26 12 20.

Sveriges Släktforskarförbund är en partipolitisk obunden organisation som verkar enligt vedertagna demokratiska principer. Högsta beslutande organ är den årliga förbundsstämman, där medlemsföreningarnas ombud har rösträtt. På stämman utses en styrelse (ordförande plus tio ledamöter) som har till uppgift att verkställa besluten. Släktforskarförbundet har två kontor, ett i Stockholm (administration) och ett i Göteborg (försäljning och redaktion).

Adress: Släkthistoriskt Forum, Sveriges Släktforskarförbund, Vasagatan 10, 411 24 Göteborg.

Telefon: 031-11 33 44 (säkrast måndagar till onsdagar 8.00-16.00 och torsdagar 10.00-21.00).

Redaktör: Håkan Skogsjö.

Tryckt av Karlstads-Tidningens AB, Karlstad, 1989.

ISSN 0280-3984
ISBN 91-87676-02-8

Släkthistoriskt FORUM 2 89

Utgiven av SVERIGES SLÄKTFORSKARFÖRBUND

INNEHÅLL

- 1 Lär dig forska med mantalslängder!
- 2 Det började under trettioåriga kriget.
- 6 Tjocka volymer i tre exemplar.
- 8 Kolumner, kolumner, kolumner. . .
- 12 "Nyttjar Tobak och Bränwin", skrev länsman på mantalsuppgiften.
- 14 De som inte kunde betala skatten hamnade i avkortningslängden.
- 16 Peruker, vigselböcker och sjömän i länsstyrelsernas arkiv.
- 18 Mantalslängden – huvudkälla eller komplement?
- 20 Brunna kyrkböcker återskapas med hjälp av mantalslängder.
- 24 Varifrån kom de? Spåra flyttande förfäder med mantalslängden.
- 26 Lusläs mantalslängderna – och hitta förfädernas närmiljö.
- 28 "Döf och blind" – mantalslängderna avslöjar förfädernas hälsa.
- 29 Tre forskare om mantalslängder. Bosse Lindwall, Elisabeth Thorsell och Olof Cronberg.
- 31 Lästips om mantalslängder.

Omslagsbilden

Landsboksverifikationerna, där mantalslängderna vanligtvis ingår, är ofta inbundna i gigantiska volymer. Här är det en längd från Skaraborgs län som studeras i den provisoriska forskarsal som iordningställdes på landsarkivet i Göteborg i samband med ombyggnaden av den vanliga salen våren 1989.

Foto: Håkan Skogsjö.

Lär dig forska med mantalslängder!

– Mantalslängder är bara streck och kolumner!, säger många.

Men nej, så är det inte. Visst finns kolumner och streck, men också mycket, mycket mer.

Där finns släktuppgifter, noteringar om hälsa och ekonomi och uppgifter som ger oss kunskap om förfädernas närmiljö. Och ska man göra en genealogisk totalutredning av en hel socken, är mantalslängderna oundgängliga.

Mantalslängderna är helt enkelt en av de viktigaste personhistoriska källorna som finns. Bara man vet hur den ska användas.

Det kan du läsa i detta temanummer av Släkthistoriskt Forum.

Det började un

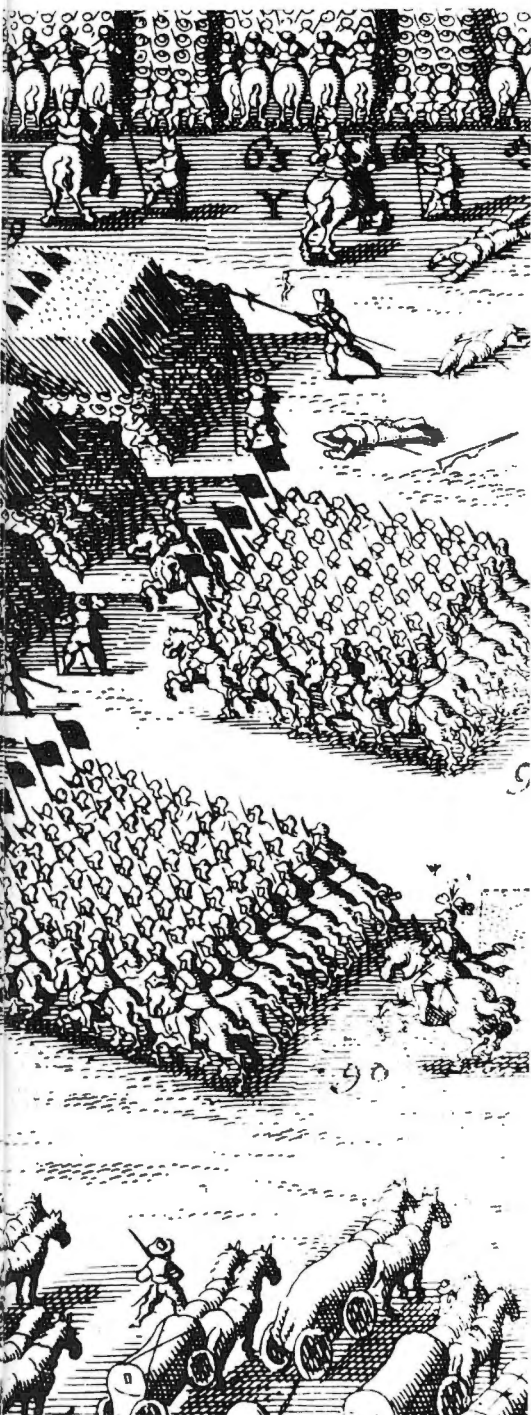
Trettioåriga kriget (1618-1648) kostade enorma summor för den svenska staten. Kvarntullen och senare mantalspenningen var ett sätt att finansiera det.

Här drabbar svenska trupper (t.h.) samman med de kejserliga (t.v.) vid Breitenfeld den 7 september 1631. I

det gigantiska fältslaget deltog 72.000 soldater, varav 11.600 stupade. Svenskarna under ledning av Gustav II Adolf avgick med segern.

Utsnitt ur Theatrum Europaeum II, Frankfurt am Main 1646. Foto: Armémuseum.

der trettioåriga kriget

Ett krig för trehundrafemtio år sen gav oss en ny skatt och den civila folkbokföringen – mantalslängderna. De förs än i denna dag.

När statens finanser på 1620-talet var knaggliga, bland annat på grund av det trettioåriga kriget, beslutade riksdagen år 1625 att införa en ny skatt.

En rätt vanlig åtgärd när pengarna tryter i statskassan. Det ovanliga var att den nya skatten skulle komma att bli en riktig långkörare. Den avskaffades inte förrän 1938.

Riksdagens ursprungliga tanke var att låta beskatta all säd som maldes till mjöl i kvarnar. Den nya skatten kom därför att kallas kvarntull (tull = skatt).

Men folk har i alla tider försökt smita undan överhetens pålagor. Så gjorde man också den här gången. Att mala med den egna handkvarnen istället för att anlita mjölnaren och hans stora kvarn var en metod.

Handkvarnarna förbjöds

Kvarntullen inbringade inte alls så mycket pengar till statskassan som väntat. Efter olika försök att komma till rätta med problemen – bland annat förbjöd man handkvarnarna – gjorde man till slut om kvarntullen till en personlig skatt. Det skedde vid riksdagen 1635.

Alla vuxna och arbetsföra personer ålades att betala ett årligt belopp till staten. Ett mycket enkelt system med andra ord. Den nya skatten kallades mantalspenning.

Förmodligen var det just enkelheten som gjorde mantalspenningen så långlivad. Det behövdes inga krångliga beräkningar, och det var inte svårt att kontrollera vilka som var skattskyldiga.

– Är du frisk?

– Ja.

– Är du vuxen?

– Ja.

– Då ska du betala 16 öre i skatt!

Ungefär så gick det till i mantalsskrivningens barndom. Men snart infördes vissa undantag. Bland de första var att adelsmän och militärer blev befriade.

Men i princip skulle alla svenska undersåtar mellan 15 och 63 år som var arbetsföra en gång om året betala sin mantalspenning.

Låg skatt i Västerbergslagen

Hur stor skatten var går inte att ge något enkelt svar på. Man betalade olika mycket beroende på var man bodde och vilken social ställning man hade.

I Dalarna, för att ta ett exempel, var skillnaderna stora på 1600-talet. Den som bodde i Falun betalade 24 öre silvermynt medan man i socknarna norr om Siljan bara behövde punga ut med hälften så mycket. I resten av Dalarna var avgiften 18 öre, förutom i Västerbergslagen där man slapp undan med 8 öre per person och år.

På 1600-talet var 24 öre och 16 öre silvermynt de vanligaste beloppen. 1693 bestämdes att alla som inte tillhörde bondeståndet skulle betala 24 öre. Bland allmogen däremot kvarstod de differentierade avgifterna. 1776 ändrades myntslagen i Sverige och då bestämdes att 24 öres-betalarna i fortsättningen skulle erlagga 12 skilling banko.

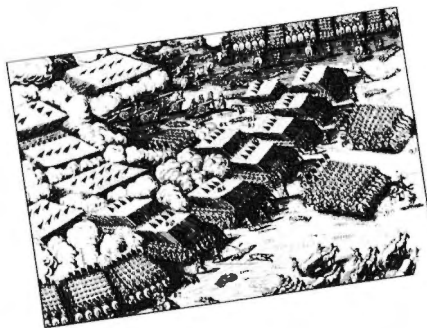
Med hjälp av boken "Vad kostade det?" (1984) av Lars O. Lagerqvist och Ernst Nathorst-Böös kan man få en uppfattning om vad dessa belopp egentligen innebar. År 1650 var en gruvarbetares dagslön omkring 10 öre silvermynt. Han behövde alltså jobba en åt två dagar för att få ihop till mantalspenningen. 1725 kostade en kanna gott dubbelt öl 8 öre silvermynt. Lyckades man smita från skatten kunde man köpa drygt fem liter öl för pengarna istället. Exemplet visar alltså att skatten jämfört med i dag inte var mycket att bråka om. Å andra sidan gick ju pengarna på den tiden nästan enbart till kungar och krig.

Först 1863 infördes enhetlig storlek på mantalspenningen, 40 öre per år för män och 20 öre för kvinnor.

Män har högre lön och bättre möjligheter till en yrkeskarriär, löd riksdagens motivering till att man för första gången i mantalspenningens historia införde olika belopp för män och kvinnor.

Mantalslängder för kontrollen

Det är en sak att besluta att medborgarna ska betala skatt – en helt annan

att verkligen få in pengarna till den statliga kassakistan.

För att kontrollera att alla som skulle verkligen betala skatten upprättade man mantalslängder – eller som de först kallades, kvarntullsmantalslängder. De finns bevarade från skattens allra första tid, alltså 1620-talet, ifall längderna inte har brunnit upp, blivit uppätta av råttor eller förstörts på annat vis.

På 1600-talet hade Sverige inte samma gränser som i dag. Det finns förstås inga mantalslängder för de gamla norska och danska landskapen innan dessa blev svenska. Inte heller började man uppbära mantalspenningen i dessa landskap så fort de blev svenska. I Jämtland behövde större delen av befolkningen inte betala skatten förrän 1741 efter att ha hört till Sverige i över 80 år.

Finland var en del av Sverige till 1809. Därför finns det mantalslängder för Finland. De förvaras för det mesta i riksarkivet i Helsingfors, fast enstaka längder finns på riksarkivet i Stockholm.

Gick från gård till gård

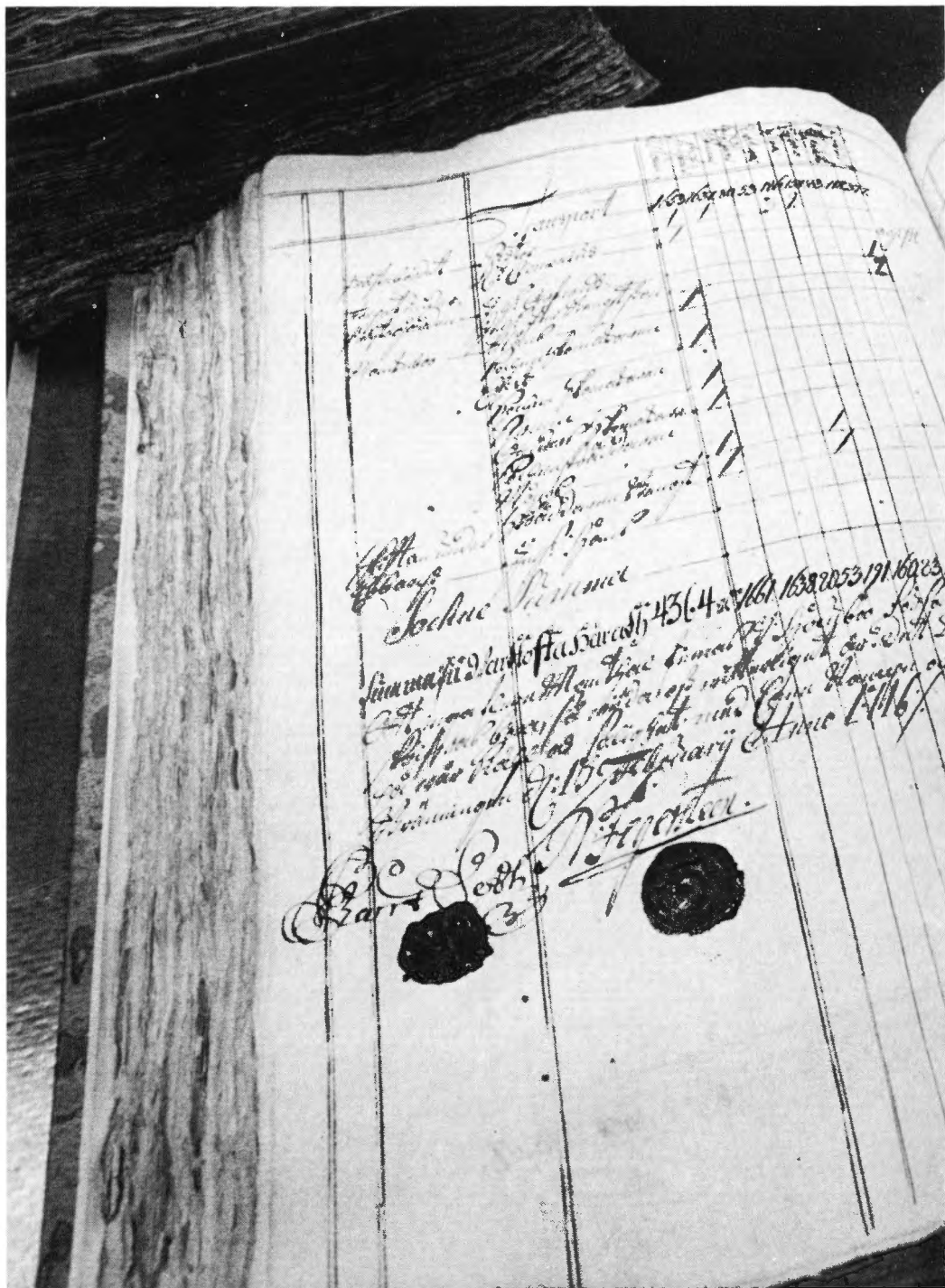
En gång om året, vid årsskiftet ungefär, hölls mantalsskrivningen.

I början gick de som förrättade mantalsskrivningen från gård till gård och antecknade de skattskyldiga i mantalslängden.

Snart övergick man istället till att samla alla personer inom ett visst område, vanligtvis en socken, på en bestämd tid och plats. Följde man gällande bestämmelser skulle mantalsskrivningen gå till så här.

Först varnades de närvarande att försöka smita från skatten. Sen upplyste man dem om vilka som var skyldiga att betala mantalspenningen. Därefter vidtog själva mantalsskrivningen. En by ropades upp och alla bönder som bodde där trädde fram. Gård för gård gick man igenom vilka som bodde i byn och dessa noterades i mantalslängden. Slutligen frågade mantalskommissarien om det ändå inte fanns några fler. Blev svaret nekande fortsatte han med nästa by.

Det vanliga var alltså att man lämnade muntliga uppgifter vid mantalsskrivningen. Men med tiden började en del, särskilt ståndspersoner, att sända in skriftliga mantalsuppgifter. Från början av 1800-talet blev detta regel i städerna,

medan man på landsbygden fortsatte att samla allmogen till mantalsskrivningar. Men senare övergick man också där till skriftliga mantalsuppgifter även om möjligheten till muntlig inställelse länge fanns på landsbygden.

Mantalsskatten levde kvar ända till 1938. Skyldigheten att lämna årliga mantalsuppgifter fanns kvar till 1967. Då ersattes den av Folk- och bostadsräkningarna som görs vart femte år från och med 1970. Mantalslängderna däremot upprättas fortfarande en gång om året, fast nu på grundval av den kyrkliga folkbokföringen.

Få namn, många streck

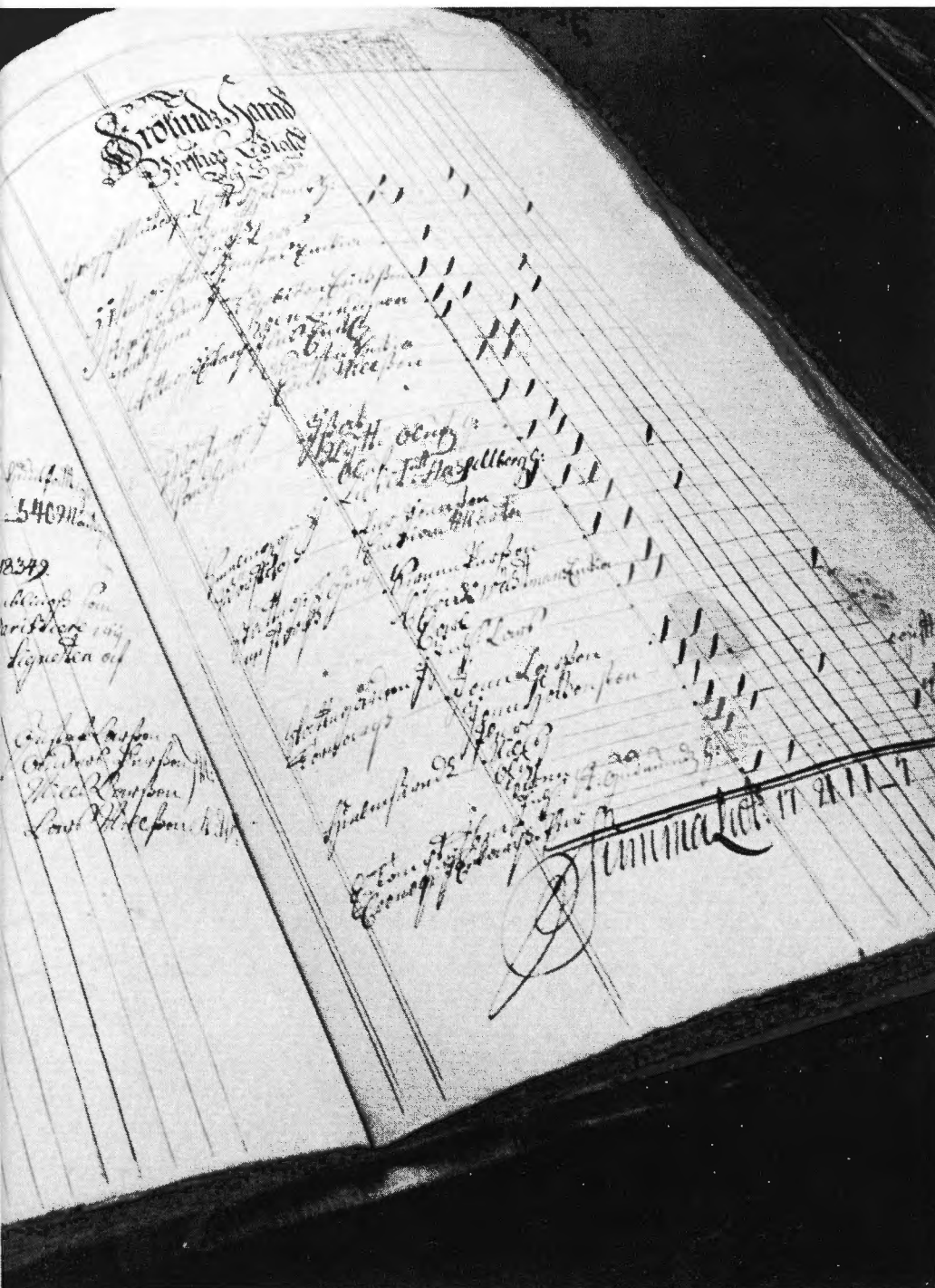
I mantalslängden noterade man alla som betalade skatten i topografisk ord-

ning, gård för gård, by för by och socken för socken. Tyvärr namngavs vanligtvis bara hushållsföreståndaren. Hustrun, söner, döttrar, drängar, pigor och andra är bara noterade som streck i kolumnen.

Många personer var befriade från mantalspenning. Man räknar faktiskt med att upp till hälften av den totala befolkningen under vissa perioder slapp betala skatten.

Den vanligaste typen av befrielse gällde åldern. Från början var alla över 12 år skattskyldiga. Men redan vid riksdagen i Stockholm 1652 beslutade man att höja åldersgränsen till 15 år. På 1800-talet höjdes den ytterligare, först till 17 och sen till 18 år.

Någon övre åldersgräns fanns inte från början, men 1652 bestämdes den

Mantalslängd för Skaraborgs län år 1716. På vänstersidan avslutas Vartofta härad och på högersidan börjar Frökinds härad och Börstigs socken. Längden förvaras på landsarkivet i Göteborg. Foto: Håkan Skogsjö.

talsskrivningen i Sverige före 1860" (1968), sid. 43-72.

Fel kan bero på skattefusk

Som släktforskare måste man hela tiden hålla i minnet varför mantalslängden har tillkommit. En skattelängd är alltid en skattelängd – och de flesta människor vill helst inte stå med i den.

Skattefusk med andra ord. I dag fixar man grannens tak mot att han klipper ungarna några gånger om året. På 1600-talet höll man tyst med att näst äldsta barnet hade fyllt femton och borde betala skatt.

– Och hur gammal är sonen Anders, kunde mantalskommissarien fråga med myndig stämma vid den årliga mantalskrivningen.

– Bara fjorton, ljög bonden.

– Och sonen Erik?

– Jo, han är visserligen femton, men väldigt liten och klen till växten. Han kan inte ens arbeta ihop till maten. Han bör befrias från skatt i år.

Men det kanske inte grannen i byn höll med om.

– Befrias?! Han är ju stark som en häst, sonen din. Jag var tvungen att betala för min Jonas som både är halt och enögd. Då ska du inte slippa undan!

Det händer också att medborgarna inte betalar någon skatt alls. I dag kallar man dem nolltaxerare. Med smart skatteplanering kan de tjäna förmögenheter utan att behöva betala ett öre i inkomstskatt.

Svårt för bonden att smita

Förr i tiden kunde man hålla sig borta från mantalskrivningen helt och hållet, och på så vis helt slippa skatten.

För bönder och andra bofasta var det knappast möjligt, men personer med mer rörliga yrken eller bosatta i större städer kunde säkert lyckas emellanåt. Hur vanligt det var är förstås mycket svårt att säga.

Sens moralen blir alltså att man som forskare måste vara medveten om att det kan förekomma fel i mantalslängderna. Men med vetskap om att längderna har upprättats för att underlätta indrivandet av en skatt, kan man lättare ana vilken typ av fel som kan förekomma.

till 63 år. Men det var ingen generell bestämmelse. Så länge en bonde satt kvar på sin gård skulle han betala mantalspenning, oavsett ålder. Ett exempel på det är hemmansägaren Anders Isaksson i Ramneå, Edsele socken i Ångermanland. Han var född omkring 1703 och var skriven för gården ända till 1782. Lika länge betalade han mantalspenningen.

Fattiga blev befriade

Fattiga och sjuka var också befriade från skatt. Därför noteras ofta hälsotillstånd eller ekonomisk situation i längderna.

Från början var det meningen att alla, oavsett yrke och stånd, skulle betala mantalspenningen. Men det dröjde inte

länge förrän man började tillåta generella befrielser för vissa kategorier i samhället.

Adeln och deras tjänstefolk blev redan på 1640-talet befriade. Snart följde biskopar och universitetsprofessorer efter. Likaså studenter, fast det berodde väl snarast på deras fattigdom. Militärer kom också i åtnjutelse av befrielse redan under 1600-talet.

Till och från var också åtskilliga andra grupper befriade. Statsanställda, fabriksarbetare, sjömän, nybyggare, stadsbor som lät bygga stenhus, fyrbarnsföräldrar och barnhusbarn hörde till dem som åtminstone tidvis slapp skatt.

En detaljerad redogörelse över befrielserna finns i Gösta Lexts bok "Man-

Tjocka volymer i tre exemplar

Det finns mantalslängder både på landsarkiven och riksarkivet. På landsarkiven till och med två exemplar. Dessutom är längderna mikrofilmade av mormonerna.

Mantalslängden för Östergötlands län år 1813 är en diger volym som mäter inte mindre än 110 centimeter över ryggen. Den brukar räknas som Sveriges tjockaste bok.

Nu är det inte riktigt med sanningen överensstämmande att boken enbart innehåller länets mantalslängd för detta år.

Det vanliga var att man lät binda in samtliga så kallade landsboksverifikationer i en och samma volym, och ett utmärkande drag för dessa volymer är att de är ofantligt tjocka, speciellt i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Landsboksverifikationerna är som namnet anger verifikationer till landsboken.

Landsboken länets kassabok

Länsstyrelsen är en regional statlig myndighet som bland annat ansvarar för skatteuppbörden inom länet. Landsboken är, kan man säga, en årlig kassabok för länet. Där noterades alla utgifter och inkomster som länsstyrelsen hade.

Mantalskatten var en årlig intäkt bland många andra, och följaktligen blir mantalslängden bara en verifikation bland andra. Bara en tredjedel eller fjärdedel av de tjocka volymerna brukar utgöras av själva mantalslängden. Fast för släktforskaren är det just den tredjedelen eller fjärdedelen som är mest givande.

Förutom mantalslängden finns det också andra handlingar bland landsboksverifikationerna som hör direkt samman med mantalskatten, bland annat mantalsuppgifter, avkortningslängder och restlängder (se följande artiklar).

Mantalskrivning i slutet av året

Mantalskrivningen har alltid ägt rum runt årsskiftet. Före 1724 började den i

Vem gjorde vad?

Det krävdes flera personer för att få mantalspenningen från den skattskyldige till statskassan.

Mantalskommissarien förrättade mantalskrivningen, det vill säga han gjorde en förteckning (mantalslängden) på alla som skulle betala skatten. Denna syssla hade i mantalskrivningens barndom skötts av prästerna. Omkring år 1800 tog **häradsskrivarna** över arbetet med mantalskrivningen.

Häradsskrivaren skulle också vara med vid uppbörden, alltså tillfället då skatten betalades. Hans uppgift var då att föra uppbördslängden och vara med som kontrollant.

Den som drev in skattepengarna

var **kronofogden** (ibland kallad kronobefallningsman). Till sin hjälp hade han **kronolänsmän** och **fjärdingsmän**.

När änkan Britta Jonsdotter på Styrso (se sid. 15) begärde ett intyg för att slippa betala skatten för sin försvunne son, skrev hon att hon skulle visa intyget för "wälbetrodde Herr Kronolänsman, då han kommer, at Kronoskatten uppbörda". På Styrso var tydligen det vanliga att betala skatten till länsman.

Det fanns en häradsskrivare och en kronofogde i varje fögderi. Mantalskommissarierna däremot var färre. I mindre län fanns bara en, i större mellan två och fem.

januari och pågick fram till mitten av mars. Men sedan bestämde man att den skulle flyttas bakåt i tiden några månader, så att den från och med 1724 förrättades i november och december året innan den gällde. I praktiken påbörjades mantalskrivningen ofta redan under första hälften av oktober och blev ibland inte klar förrän i början av januari. Den 10 januari var absolut sista datum.

Ser vi hur 1745 års mantalskrivning i Skaraborgs län gick till, kan vi konstatera att de båda mantalskommissarierna, Jonas Hierpe och Jonas Ottonius, höll sig till praxis.

Hierpe började resan genom sitt distrikt den 24 oktober 1744 och förrättade den sista mantalskrivningen den 4 januari 1745. Ottonius däremot kom

igång ett par veckor senare, den 8 november, och var klar redan den 21 december utom på en plats som fick vänta ända till den 9 januari. Och det var i sista stund. Häradsskrivaren skulle ha sitt exemplar av längden allra senast dagen efter. Annars fick mantalskommissarien böta 3 daler silvermynt per dag han drog över tiden.

Längderna skrevs i tre exemplar

Mantalslängderna upprättades i tre exemplar. I dag förvaras de i häradsskrivarens (alternativt stadens) arkiv, i länsstyrelsens arkiv (båda i landsarkiven) och i kammararkivet (i riksarkivet). Forskaren har alltså tre chanser att finna den mantalslängd han söker, och för

På landsarkivet i Göteborg fyller de digra volymerna med landsboksverifikationer åtskilliga hyllmeter i magasinen. Foto: Håkan Skogsjö.

det mesta finns något av de tre exemplaren i behåll. Mest kompletta är vanligtvis serierna i kammararkivet, sämst bevarade är häradsskrivarnas exemplar. Dessa finns sällan bevarade förrän i slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet.

Från och med 1862 rationaliserade man bort länsstyrelsens exemplar.

Under vissa tidsperioder skrevs mantalslängderna ut i fler än tre exemplar.

Mellan 1727 och 1811 upprättades längder som tillställdes socknarna. Mig veterligen är detta exemplar, som väl bör finnas i kyrkoarkiven, ytterst sällan bevarat.

Lennart Andersson Palm nämner (i ShF 4/82, sid. 5) att mantalslängder kan påträffas för tiden 1719 till 1765 i Riksens ständers arkiv i riksarkivet: "För

Marks härad (i Västergötland som Palm noggrant undersökt) upphör dock längderna 1733 och ersätts av ett 'extract'. För andra delar av landet kan dock detta arkiv innehålla längder perioden ut. För t ex Göteborgs och Bohus län fortsätter de efter 1733".

Förklaringen till detta exemplar ger Gösta Lext i sin bok "Mantalsskrivningen i Sverige före 1860" (1968), sid. 143: "Under en tidsperiod granskades mantalsskrivningen även av Riksens ständers kontor, då den låg till grund för debiteringen av avgifter, som detta hade att förvalta".

Häradsskrivarna skötte uppbörden

Mantalslängderna behövdes på lokal,

Mantalslängder på mikrofilm

När mormonerna lät mikrofilma stora delar av det svenska arkivmaterialet på 50- och 60-talen gällde detta också mantalslängderna.

Samtliga längder i kammararkivet i riksarkivet till och med 1750 filmades, därefter nöjde man sig med en längd vart femte år fram till 1860. Landsarkivens exemplar har filmats när dessa har kunnat fylla luckor i kammararkivets serier.

Flertalet länsbibliotek har köpt dessa filmer för det egna länet. Därifrån kan forskaren sedan låna dem till sitt kommunbibliotek. Filmerna går också att köpa från riksarkivet.

SVAR har en del mantalslängder på mikrokort till lån och försäljning. Det gäller Gotlands län 1692-1860, Blekinge län 1760-68, Gästrikland 1636-93, Hälsingland 1623-93, Medelpad 1637-93, Ångermanland 1637-93, Jämtland 1630-93, Härjedalen 1630-93, Västerbottens län 1637-1749, Västerbottens lappmarker 1636-68, Livgedinget 1651-89 och Österbotten 1637-40.

regional och central nivå inom statsförvaltningen.

På lokal nivå var det häradsskrivarna (på landsbygden) och magistraterna (i städerna) som hade behov av längderna. Dessa myndigheter var ansvariga för skatteuppbörden, alltså själva indrivandet av skatterna. Man betalade inte sin skatt i samband med mantalsskrivningen i november eller december, utan först några månader senare. Häradsskrivarna och magistraterna behövde därför exemplar av längderna för att kunna se vilka personer som var skattskyldiga.

Länsstyrelsen var den regionala myndigheten och Kammarkollegium (senare Kammarätten) i Stockholm den centrala. De behövde var sitt exemplar främst för kontroll och granskning.

SLÄKTHISTORISKT FORUM 2/89

□ Nu har ytterligare några kolumner kommit till, bland annat för personer som inte behövde betala mantalspenningen.

I de tre kolumnerna längst till vänster noterades hemmanets storlek, räknat i mantal, och jordnaturen: första kolumnen är för skattejord, andra för krono- och tredje för frälsejord. Skatte innebar att gården ägdes av bonden själv, krono att den ägdes av staten och frälse att den ägdes av någon adelsman.

I den breda kolumnen noterades namnen på byarna och gårdarna liksom vad personerna hette.

Så de följande kolumnerna, här numrerade från 1 till 13. Nummer 3-8 avser Mantalsskrifne Personer, alltså skattskyldiga, medan 9-11 avser Mantalsfrie Personer, det vill säga såna som inte behövde betala någon mantalspenning.

1) Brukningsandehlar. Här angavs hur stor gård bonden brukade, räknat i mantal.

2) Häradsrätter. En särskild skatt som användes till att betala lönen till lagmän, häradshövdingar och nämnde-

män vid häradsrätterna. Skatten utgick med ett visst belopp för varje hushåll. Den här kolumnen har ersatt kolumnen "Röker el:r matlag" i 1723 års längd.

3) Männer och Husbönder.

4) Hustrur och Mödrar.

5-6) Söner och drengar. I kolumn 5 antecknades de som var Öfwer 18 år och i kolumn 6 de som var Under 18 år. Men de som var under 18 år fick inte vara under 15 år för då var de inte skattskyldiga alls utan skulle i stället noteras i kolumn 10.

7) Döttrar och Pigor.

8) Inhyreshjon samt Ryttare och Soldat-hustrur. Ryttarna och soldaterna noterades i kolumn 11 eftersom de inte var skattskyldiga.

9) Gamle bräckelige och utfattige Personer.

10) Personer under 15 år.

11) Adelige Personer med des Barn och Betjente samt militair Personer och flere enligt privilegierna. Här noterades bland andra de som var befriade på grund av sitt yrke eller stånd. Det kunde gälla statstjänstemän, nybyggare och

sjömän.

12-13) För Tobaksnyttjande. Alla som rökte eller snusade var tvungna att betala en särskild skatt. Husbönder af allmogen fick betala mer än Söner och Drengar, därför finns skilda kolumner för dessa.

Först i mantalslängden kommer Kjeplunna Lars Olufsg:n i Skövde socken och Käckinds härad. Detta hemman, som omfattar ett mantal skattejord enligt kolumnen längst till vänster, var uppdelat i fyra fastigheter (gårdar).

Nils och hans hustru brukar 1/4 mantal. De skattar för man och hustru. I hushållet finns också en underårig person, förmodligen deras barn. Nils nyttjar tobak. Han tituleras 2:ten Brukaren i längden och detta uttyds 'hälftenbrukaren'. Nils ägde inte gården själv utan var en slags arrendator som delade gårdens avkastning lika med ägaren, de tog hälften var, därav namnet.

Anders Blomqvist brukar också 1/4 mantal medan de två andra gårdarna var på 3/8 respektive 1/8 mantal.

[illegible]

☐ Kolumnernas antal växer oavbrutet.
Nu finns ett drygt trettiotal.

Längst till vänster byns och hemmanets namn. Därefter kolumner för *Hemmantal* (hemmanens storlek räknat i mantal), *Behållne Röker* (hushåll) och *Uppgiftens Nummer* (hänvisning till eventuell skriftlig mantalsuppgift).

Därefter följer *De skattskyldiges Namn och Caractere*, med utmärkande huruvida de äro Ägare, Arrendatorer el:r Brukare af emotstående fastigheter. Vid den här tiden är det alltså möj-

ligt att utifrån mantalslängden läsa ut vem som äger och vem som brukar en viss gård. Att ta omvägen över lagfarts-handlingarna är således onödigt. Sedan följer en kolumn *Brukningssdelar* som upplyser om fastigheternas storlek, räknat i mantal.

Här efter kommer 27 nummerade kolumner. Nummer 1-6 tar upp *Personer som betala Bevilling efter 1:sta art.* och 8-12 *Befriade Personer.*

- 1) *Männer.*
- 2) *Hustrur.*

3-4) *Mågar, Söner och Drängar* uppdelade på från fyllda 15 till fyllda 18 år och från och med det 19 och framgett. Skatten var olika stor beroende på åldern.

5-6) Sonhustrur, Döttrar och Pigor uppdelade på samma sätt som kolumnerna 3-4.

7) *Summa Personer som betala MantalsPenningar.* Enkel matematik, addera personerna i kolumnerna 1-6 och man får siffran i kolumn 7.

8) *Gemenskapen af Indelte Armeen.*
Alla militärer var befriade.

Summa hemmanst.	1868	Hemman eller Lagenhet.	Hemmans				Antal matlag.	Personer och deras födelseår m. m.	
			Nummer.	Natur					Brukingsdelar.
				Frilse	Skatte	Mark			
1/2		Osterahagstorp 1750	1/2			1/2	1	egbr. Commistions Rådhus. N. Liljengård 15/7 20 N. Persson 40 maj 42 Anna 48	

□ Nu hade man besinnat sig något och dragit ner på antalet kolumner. Dessutom hade man vid den här tiden börjat använda tryckta formulär. Men det var inte överallt som man började så sent som i Skaraborgs län. I Jämtland hade man det en kortare period redan omkring 1750.

Kolumnrubrikerna är förklarade vid 1823 års länqd.

Kommissionslantmätaren N. Wingård ägde och brukade vid denna tid, alltså i slutet av 1867, Abrahamstorp i Norra Fågelås socken, ett hemman om 1/2 mantal med ett taxeringsvärde på 17,000 riksdaler, enligt en notering under

hemmanets namn.

Han var född 1815, den icke namngivna hustrun 1826. Hos sig hade de en dräng, Otto, född 1845, och tre pigor, Emma, född 1846, Maja, född 1842 och Anna, född 1848, liksom sju underåriga personer, fyra av mankön och tre av kvinnkön. Förmodligen makarnas barn.

"Nyttjar Tobak och Bränwin", skrev länsman på mantalsuppgiften

Hur såg morfarsfars namnteckning ut? Sök bland de egenhändigt skrivna mantalsuppgifterna. Bläddrar du lite kanske du också finner på vilken fabrik han arbetade.

Till grund för noteringarna i mantalslängden låg uppgifter som lämnades av de skattskyldiga själva.

Under 1600- och 1700-talen gavs dessa så gott som alltid muntligt. Under 1800-talet blev det vanligare att man lät bli att inställa sig vid mantalsskrivningen och istället lämnade en skriftlig redogörelse, en så kallad mantalsuppgift, för vilka skatter man borde betala. I städerna och bland ståndspersoner på landsbygden blev detta vanligt redan vid 1800-talets början. Allmogen däremot fortsatte länge att lämna muntliga uppgifter.

En inventering av bevarade mantalsuppgifter har gjorts av fil.kand. Anita Göransson och resultatet har hon presenterat i artikeln *1800-talets mantalsuppgifter*, publicerad i Arkiv, samhälle och forskning 1977 (Svenska Arkivsamfundets skriftserie nr 19).

"Ett unikt material"

"I flera avseenden är mantalsuppgifterna ett unikt material som skiljer sig från längderna", skriver Anita Göransson.

Hon pekar bland annat på att mantalsuppgifterna är mer detaljerade än längderna. "De ger fullständig information även om andra än 'hushållsföreståndaren', medan längderna ofta bara tar upp t.ex. hustruns födelseår eller ålder utan att ens namnge henne. Dessutom framgår av mantalsuppgiften vilka hyresgäster som finns, vilken hyra de betalar och om de har hyreskontrakt eller inte".

Men det som gör mantalsuppgiften unik är, enligt Anita Göransson, att den

är "den enda officiella källa som förbinder namngivna arbetare med deras arbetsplats. Den upptar alltså – till skillnad från mantalslängden – samtliga arbetare som vid en viss tidpunkt är anställda vid en viss fabrik, medan längden endast upptar de enstaka arbetare eller andra anställda som ev. ingår i företagsägarens hushåll eller bor i hans fastighet. Mantalsuppgifterna är alltså ett unikt befolkningsmaterial, utan vilket snart sagt all forskning som relaterar arbetaren till arbetsplatsen vore omöjlig".

Riksarkivet har flest mantalsuppgifter

Anita Göransson sammanfattar sin inventering med att konstatera att landskontorens arkiv (i länsstyrelserna) i regel har fler bevarade mantalsuppgifter än arkiven på lokal nivå, alltså härads-skrivarnas och städernas arkiv. Dessa tre arkiv förvaras i dag i landsarkiven.

Men bäst bevarade är mantalsuppgifterna i riksarkivet: "En snabb översiktlig kontroll av beståndet i kammararkivet visar att det innehåller i princip fullständiga serier av mantalsuppgifter för tiden 1800-1900. Uppgifter finns från hela riket, alltså även t.ex. Värmlands län, för vilket landsarkivet saknar uppgifter", skriver Anita Göransson.

De skriftliga mantalsuppgifterna innehåller alltså vanligtvis betydligt fler uppgifter än själva längden. Låt oss ta ett exempel.

När kronolänsmannen Anders Johan Gösling lämnade in "Uppgift til Mantals-

skrifningen i Ragunda Socken för år 1812" uppgav han sin egen ålder till 59 år och hustrun Maria Justina Frisks till 53. I hushållet fanns också pigan Johanna Lisa Borg, 16 år. Om sig själv skrev han: "Innehar Tjenst som kronolänsman. Äger Skatte Hemmanet Munsåker i (Ragunda) Socken belägen 1/2 Mantal. Äger En Etthundra defemtiondedel i Wifsta Skjepsvarf i Wästernorrlands Län och Sjöns Pastorat". Mantalsuppgiften är daterad "Ragunda den 7:de December 1811" och egenhändigt skriven och undertecknad av "And. Joh. Gösling".

Inte ens förnamnet i längden

Jämför vi detta med mantalslängdens uppgifter finner vi att "Kronolänsman Gösling" (alltså inte ens hans förnamn nämns) skattar för man och hustru samt piga. Hon heter Johanna Lisa och är 16 år. Det är allt. Det framgår faktiskt inte ens att Gösling bor i Munsåker eftersom gården brukas av en landbonde.

Mantalsuppgifterna åren runt omkring ger oss ytterligare information om kronolänsmannen i Ragunda.

1810 brukar landbonden Per Larsson hans hemman i Munsåker. "Och på samma ägor är Corporalen Anders Nordlund Torpare på obestämd tid eller utan Contract", skriver Gösling, som också konstaterar att "Ehuru Nämnde Hemman Munsåker brukas genom Landbo åstundas rättigheten at bränna Brännewin uti 33 Kanrums Panna".

I mantalsuppgiften 1813 skriver Gösling att hemmanet i Munsåker är värt 1000 riksdaler banko. Dessutom räknar

11/9

1122

Utgift till Mantalskrifningen i Ragunda för år 1814

Underknut. Nådars prädikan 33 år.

Hustrun Anna Greta 24 — Nyttjar ej Siden-
tyg

Son Nils Peter 1.

Mannen nyttjar Fickur af Silver, Tobak och
Brännvin

Ragunda d 16 December 1813

Joh: Wedin;

Den 16 december 1813 satte sig nådarspredikanten Joh: Wedin i Ragunda ner och skrev mantalsuppgiften för 1814. Mantalsuppgiften var en form av självdeklaration där Wedin redogjorde för vissa skatter han skulle betala. Själv var han 33 år, nyttjade tobak och brännvin och ägde ett fickur av silver. Hustrun Anna Greta var 24 år. Hon "nyttjar ej siden-tyg" är noterat efter hennes namn. Tydligt var det lite anmärkningsvärt, eftersom man var tvungen att särskilt nämna det. Tillsammans hade makarna en ett-årig son vid namn Nils Peter. I själva mantalslängden är noterat att Wedin ska skatta för man och hustru, att hushållet har en underårig person av mankön och att Wedin ska skatta som tobaksnyttjande ståndsperson och innehar ett fickur som inte är av guld.

han upp både landbondens och torparens familjer med namn.

1814 uppger länsman Gösling att han "Nyttjar Ett Silfverfickur, Nyttjar Tobak och Brännvin, samt Nyttjar 1. Brännvinspanna som innehåller, sedan det tillåtna (!) Kokrummet är afdragen, 16. Kannor".

Skatt på klockor, tobak och hundar

Personer som rökte, drack brännvin, ägde fickur med mera fick betala extra skatt. Det är därför Gösling redogör för sådana saker i mantalsuppgiften. I 1814 års mantalslängd finns kolumner för "Tobaksnyttjare", "Sidentygsbrukare", "Fickur" uppdelade på "Af Guld" och "Alla andre" samt "Hundar" uppdelade på "Knähundar" och "Andre hundar". I

en särskild kolumn antecknas brännvinspannans storlek.

Skatt på hundar, tobak och sprit är alltså inget nytt påfund.

År 1819 har det tillkommit kolumner för "Förbrukning af Win" och "Caffé" och "Kortspelare". Sådant verkar inte ha legat för allmogen i Ragunda. Ståndspersonerna däremot noterar sig gärna i dessa kolumner. Vice bankonotarien Daniel Gustaf Nescher brukar både vin och kaffe, och han är dessutom socknens ende kortspelare (la han patiens?).

De här exemplen visar alltså att mantalslängderna inte enbart användes för att notera vilka som skulle betala mantalspenningen, utan att också andra skatter antecknades där. Vilka de var skiftade från tid till annan.

Fickur räknades i början av 1800-talet som en överflödsartikel som man fick betala extra skatt för. Det gällde också t.ex. sidenkläder, tobak och spelkort. Uret på bilden är tillverkat av hovurmakare Herman Dreijer (1674-1750) i Stockholm, och säkert fick ägaren år 1814, precis som Johan Wedin ovan, betala skatt för det. Foto: Nordiska museet.

"utfattig". Därigenom sparade han 46 skilling och 2 runstycken. Det motsvarade ungefär värdet av 4 par strumpor eller ett par liter enbärsbrännvin. Sjömannen Gunnar Andersson skulle egentligen ha betalat 1 riksdaler, 8 skillingar och 2 runstycken i skatt, men slapp eftersom han "Idkat Sjöfart detta år enligt bevis". Sjömän var vid denna tid befriade från skatt. – De sju kolumnerna i avkortningslängden upptar olika skatter: ordinarie ränta (jordeboksränta) var en skatt på brukad jord; mantalspenningen en personlig skatt som i princip alla skulle betala; häradsränta (häradshövdingerränta) skulle varje hushåll (matlag, rök) betala (pengarna användes till löner åt häradshövdingen och andra tjänstemän vid häradsrätterna, därav namnet); riksgäldsfond avser förmodligen den extraskatt som inrättades 1719 för att hjälpa upp statens risiga finanser efter Karl XII:s krig och som oftast kallas lön- och betalningsavgift; slottshjälp (slottsbyggnadshjälp) var en skatt som skulle täcka kostnaderna för byggandet av Stockholms slott; bevilning avser extraskatter som tillgreps för att bättra på statsfinanserna; och faddergåva, också den en extraskatt, samt sist en summakolumn. – Eftersom husmannen Per Hansson och sjömannen Gunnar Andersson inte brukade någon jord eller hade eget hushåll, hade de inte behövt betala den ordinarie räntan eller häradsröntan även om de inte blivit befriade från skatt. Därför finns inga belopp noterade i dessa kolumner.

Sjukdom, död eller fattigdom. Den som drabbades av det noterades ofta i avkortningslängden – alltså längden över dem som inte kunde betala sin skatt.

Men det finns fler uppgifter än dödsfall i avkortningslängderna. Ibland blev det fel i mantalslängderna. Det upptäcktes vid uppbörden när folk skulle betala sina skatter och korrigerades då

Brev från en fattig skärgårdsänka

Högädle och Högacktade Herr LandsSecreterare, Höggunstige Herre

Som jag en söriande moder för en Son benämnd Carl Larsson, hwilcken för 4:ra år sedan geck ut till Sjös med en Skeppare från Onsala, benämnd Anders Pettersson, men lärare efter berättelser wara från honom gången, utan at under benämnde 4:ra års tid låtit höra ringaste af sitt wistande, ej heller på något möjeligit sätt eller wis kunnat ärhålla minsta under rättelse, om han är antingen lefwande eller död, doch detta oagrad har iag måst lägga kronoskatt eller mantal för honom under den tid, will således aldra ödmiukast hos Högädla Herr LandsSecreteraren förfråga, om icke iag till äfwentyrs, som en i nog små och

swaga omständigheter stadd, kunde där ifrån befrias, eller huru jag mig ställa skall, at slippa där ifrån, samt, at Högädle Herr LandsSecreteraren af ömt medlidande och högunstig bewogenhet, behagade lemna mig några rader till uppwisande för wälbetrodde Herr KronoLänsmannen, då han kommer, at Kronoskatten uppbörda, om jag där ifrån befrias kan.

Med diupaste wördnad förblif:r Högädle, Ädle och Högacktade Herr LandsSecreterarens

min Höggunstige Herres
Aldra ödmiukaste
Tienarinna

Britta Jonsdotter
på Styrsoe.

Så här skrev en fattig änka på Styrso i Göteborgs södra skärgård år 1784 när hon inte längre ville betala sin försvunne sons skatter.

Brevet är ställt till landssekreteraren. Han var chef för landskansliet på länsstyrelsen. I dag förvaras det i Göteborgs kronofogdes arkiv (volym F I b: 1) bland kronoräkenskaperna 1780-85. Brevet har således sänts vidare

från länsstyrelsen till den lokala myndigheten.

Det finns två noteringar på brevet som avslöjar hur det gick. Först "dena afkortning observeras" vilket får tolkas som länsstyrelsens beslut – Britta Jonsdotter skulle inte behöva betala någon skatt för sonen – och sedan "Denne Persson fins intet i 1784 up.längd". Kronofogden har alltså för-

gäves letat efter Carl Larsson men inte hittat honom i uppbördslängden. Änkan hade alltså inte behövt betala någon skatt för sonen även om hon inte skrivit brevet.

Varken för änkan eller staten hade brevet med andra ord någon betydelse. Vinnaren blev i stället den sentida släktforskaren som fick en intressant pusselbit.

i avkortningslängderna.

Ett sånt fel var när bondens nygifta dotter i Häggum Korsgården blev mantalsskriven på två ställen, både hemma hos föräldrarna och hos sin nyblivne make. Då noterade man i avkortningslängden att Johans dotter Kerstin blivit "gift i Dec: 1744 med Nils i Nohlbohlet Hene i Kyrcketorpz Sockn och Kåkindz Härad och der betalt som hustru".

Samma år blev ungkarlen Daniel i Lil-la Ståltorp i Ugglum av misstag försedd med en hustru i mantalslängden. I avkortningslängden rättade man: "Daniel har aldrig warit gift utan hustrun skrifwen på orätt berättelse".

Rymlingar noterades

Dödsfall och misstag vid mantalsskrivningen var alltså två orsaker till att folk infördes i avkortningslängderna.

Det kunde också hända att folks ekonomi snabbt blev usel. Så var fallet med Svens hustru i Västerhägnan som

nämndes i inledningen. När maken dog kom hon tydligen på obestånd och var inte kapabel att betala mantalspenningen. Därför slapp hon skatten.

Sen kunde det hända att folk försvann från orten. De var med vid mantalskrivningen men när skatten skulle betalas hade de "rymt" som det ofta står. Ingen kunde berätta vart de tagit vägen, och det var bara för myndigheterna att notera personen i avkortningslängden.

Ibland kan det finnas uppgifter av direkt genealogiskt värde i längderna. "Hustrun död i Decembr: 1744, Petter niuter sin föda af sin son Corporalen Hedwall, är dess utan utgammal" har kronofogden antecknat om Petter i San-nabo Hedan i Hångers socken.

Ett annat exempel, från Stentorp Piltagården i Stentorps socken: om en gar-nisonssoldat vid namn Olof är antecknat: "Är dageligen i Giötheborg och hustrun förestår bruket med dess Swä-

refader Jon Olufssons tilhielp i denna gård".

Upprättades i tre exemplar

Avkortningslängden är precis som mantalslängden en verifikation till landsboken. Man hittar den alltså i de tjocka volymerna med landsboksverifikationer i länsstyrelsernas arkiv som förvaras på landsarkiven. Men det finns också exemplar i kammarkollegiets arkiv på riksarkivet liksom i häradsskrivarnas och städernas arkiv på landsarkiven.

Kusin till avkortningslängderna är de så kallade restlängderna. I dessa noterades personer som tillfälligtvis inte kunde betala mantalspenningen, men som man hoppades skulle kunna göra det längre fram. Om hoppet svek överfördes personen istället till avkortningslängden. Restlängderna förvaras på samma ställen som avkortningslängderna.

Peruker, vigselböcker och sjömän i länsstyrelsernas arkiv

På arkiven ligger jättelika volymer och bara väntar på släktforskarna. Knappt nån vet vad de innehåller. Men de som kikat vittnar om glimrande kunskapsskatter. . .

Vad hade mantalskommissarien Johan Hierpe, pastor Johannes Darelius och löjtnanten Johan Emanuel Lagerberg gemensamt?

Jo, alla använde de peruk!

De så kallade landsboksverifikationerna är en guldgruva för släkt- och hembygdsforskaren. Bland 1745 års verifikationer finner man också mycket riktigt taxeringslängder som redovisar personer som äger sådana saker. I Kåkindes härad finner man, förutom de tre som nämndes inledningsvis, också löjtnanten Jacob Lind, kronobefallningsmannen Lars Hedberg, ryttmästaren Peter Petersson och översten Christiern Ernst Günther bland de som bar peruk. Günther hade till och med två.

Peruker och vagnar

1744 påbjöd Kungl. Maj:t särskilda avgifter för peruker, styvkjortlar, vagnar och fönsterluffer. Bland 1745 års verifikationer finner man också mycket riktigt taxeringslängder som redovisar personer som äger sådana saker. I Kåkindes härad finner man, förutom de tre som nämndes inledningsvis, också löjtnanten Jacob Lind, kronobefallningsmannen Lars Hedberg, ryttmästaren Peter Petersson och översten Christiern Ernst Günther bland de som bar peruk. Günther hade till och med två.

Vigselböcker

Mellan åren 1732 och 1748 utgick en särskild skatt på lysningar till bröllop. Lysningen, som lästes upp från predikstolen tre söndagar i rad, skrevs ut på stämplat papper som brudparet var tvunget att betala en särskild avgift för. Prästerna levererade sedan pengarna till länsstyrelsen och bifogade en avskrift av vigselboken som verifikat. (Se vidare Släkthistoriskt Forum 4/82, sid. 6, och Arkivvetenskapliga studier, del I, Uppsala 1950, sid. 51-57).

Varken peruklängderna eller vigselboksavskrifterna har något samband med mantalslängderna, utan rör helt andra skatter.

Men åtskilliga handlingar bland landsboksverifikationerna har ett direkt samband med mantalsskatten. Det gäller till exempel avskrifter av husförhörlängderna och en mängd intyg.

Husförhörlängder

Åren 1812 till 1815 finns avskrifter av husförhörlängderna som bilagor till mantalslängderna. "De är inte lika innehållsrika som originalen men kan ge hustrurnas förnamn, inhysingarnas

Alla sjömän blev med hustrur och barn befriade från mantalspenningen år 1748. Beslutet bottenade i frihetstidens spirande intresse för handel och näringar, enligt Gösta Lext (sid. 64). År 1766 blev de åter skattskyldiga, men 1777 fick de tillbaka befrielsen. 1805 inskränkte man befrielsen till att enbart gälla ringare sjöfolk som seglade i utrikes trafik. Genom bestämmelser utfärdade 1863 blev alla sjömän skyldiga att betala mantalspenningen.

namn och verkar genomgående ge åldern. De innehåller alltså fler uppgifter än en normal mantalslängd", skriver Lennart Andersson Palm i Släkthistoriskt Forum 4/82, sid. 6. Gösta Lext behandlar dessa husförhörlängdsavskrifter i sin bok "Mantalskrivningen i Sverige före 1860" (1968) på sid. 138-140.

Diverse intyg

Lennart Andersson Palm har vid sina genomgångar av landsboksverifikationerna för Hallands och Älvsborgs län funnit en del intressanta intyg (ShF 4/82, sid. 6). Jag citerar:

- Sjuk- eller åldringsintyg för dem som av dessa skäl skall ha avkortning på skatten.

- Intyg för de som varit till sjöss under året.

- Prästbevis för dem som har "fyra barn i mantal" med uppgift om barnens namn, födelsedata och ofta vistelseort. (Se Släkt och Hävd 1951:2, s. 205-207).

Även för tidigare år kan goda fynd göras bland landsboksverifikationerna:

- Förteckningar över "allmogens barn och tjänstefolk", förekommer bland Älvsborgs läns landsboksverifikationer

1688. Det är för övrigt den enda årgång av dessa i mantalslängdsluckan 1683-1698 som visat sig mikrofilmbar. Markeringarna "s", "d" och "p" verkar ge upplysning huruvida det rör sig om son, dotter, dräng eller piga. För adelns sätesgårdar anges gårdsfogdar, tjänstefolk och oskattlagda torpare. Hustrurna står ibland angivna med fullständiga namn. En borgarlängd för Borås ingår även. Volymen har nu mikrofilmats av RA och kopia finns i Göteborgs landsarkiv.

Utforskad källa

Landsboksverifikationerna, som förvaras dels i länsstyrelsernas arkiv (på landsarkiven) och i kammarsarkivet (i riksarkivet) är en källa som ytterst få släktforskare har utforskat mer ingående. Materialet är mycket varierat till sitt innehåll – se exemplen ovan! – och det är svårt att förutsäga vad som finns där. Det vore tacknämligt om någon forskare gick igen verifikationerna för åtminstone någon länsstyrelse och gjorde en skriftlig redogörelse, gärna för publicering i Släkthistoriskt Forum, över innehållet.

Till dessa förblir de något av en vit fläck på den genealogiska kartan.

MINOX

läsaren för de
Professionella forskarna

Landsarkivet i Göteborg är utrustat med
30 st MINOX-läsare och 4 st ZEUTSCHEL-läsare

Sveriges SAMTLIGA landsarkiv, och
översvägande delen av biblioteken an-
vänder MINOX läsapparater.

Med VRIDBAR filmhållare är den
specialanpassad för SVAR-fichen.

MSAB tillhandahåller:

- ▶ MINOX mikroficheläsare
- ▶ ZEUTSCHELS kombinationsläsare
för fiche/rullfilm/bildkort.
- ▶ ZEUTSCHELS mikrofilmkameror.
- ▶ MINOLTAS mikrofilmkopiatorer.
- ▶ DURABLES förvaringssystem.
- ▶ SPECIALPRODUKTER för slut-
förvaring av originalfilm i klimat-
kammare.

Landsarkivet i Vadstena som utrustat samtliga
38 st forskarplatser med MINOX-läsare.

Ring oss för vidare information. Vi vill gärna besöka Er och visa våra produkter.

MSAB
MICROSYSTEM AB

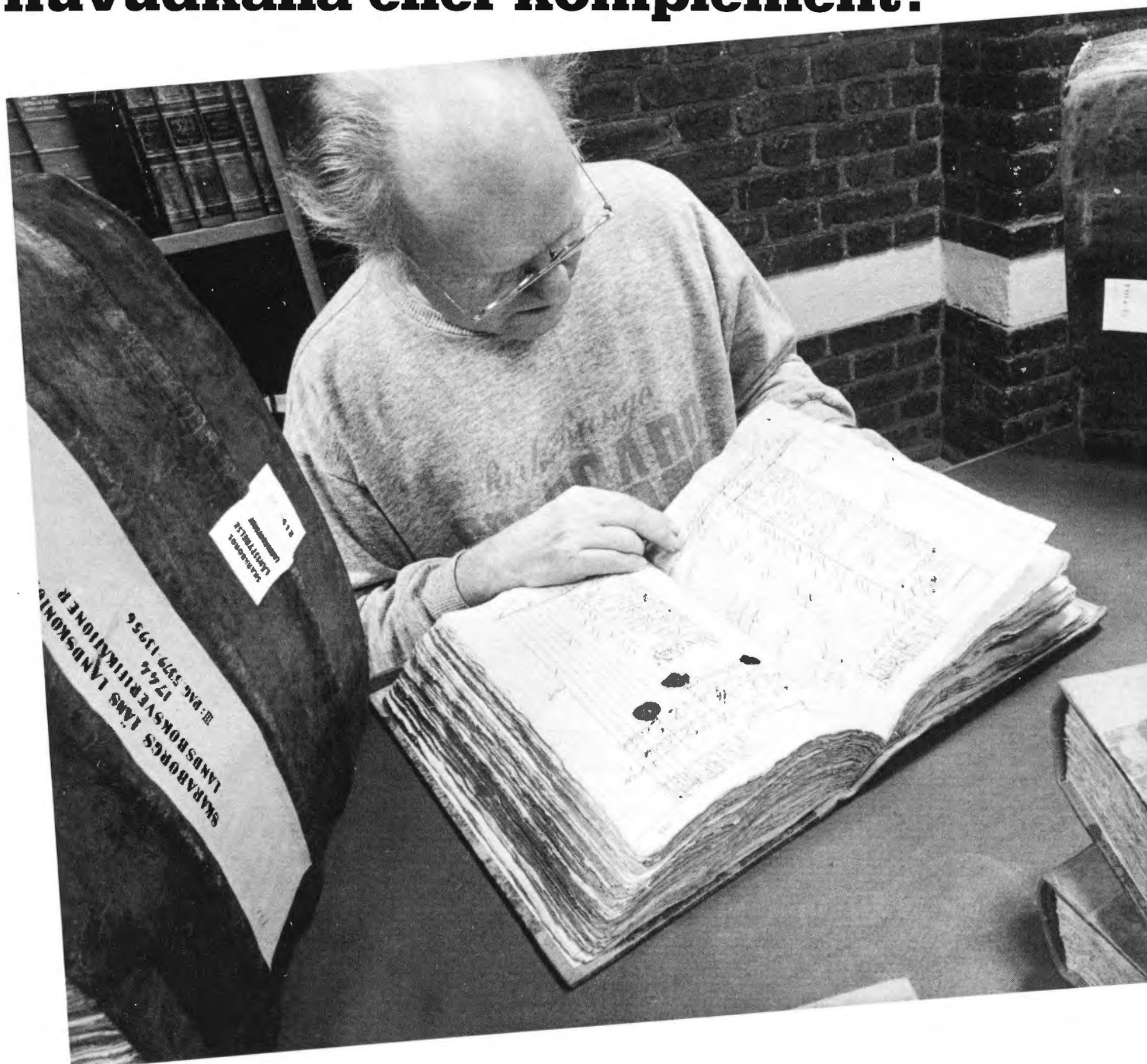
031 - 19 06 09

08 - 35 48 00

0513 - 500 20

Mantalslängden

huvudkälla eller komplement?

Gör du en antavla är mantalslängderna en kompletterande källa. Gör du däremot en genealogisk totalutredning av en hel socken är längderna oumbärliga.

Vilka bodde i Löparenskogen i Korsberga år 1672? Vilka var bönder i Döviken i Ragunda på 1700-talet. Vilka arbetade vid Graninge bruk i Ångermanland omkring 1710?

Det är frågor som mantalslängderna kan ge svar på.

I Löparenskogen fanns två familjer 1672: Per och hans hustru och Hans med hustru Karin. Båda skattade för två personer vardera.

Uppgifterna på den här tiden är inte så uttömmande. På 1700- och 1800-talen ger längderna mer information. Men framför allt är uppgifter ur en enskilda längd inte särskilt givande. Jaha, Per och Hans. Men vilka är de, hur länge bodde de där?

Går vi istället systematiskt igenom mantalslängderna för en viss by under en längre period – då börjar ett mönster utkristallisera sig. Vi ser när hemmanen

klyvs, när gårdarna byter ägare, ibland antecknas gårdarnas storlek, och så vidare.

Fram träder byns historia. Inte på något vis fyllig och uttömmande – men mantalslängdernas uppgifter blir den kunskapsmässiga bas som krävs för att gå vidare i annat material, till exempel domböcker.

När vi läser i domboken på 1670-talet om Per Larsson i Löparenskögen vet vi inte vem han är. Men tack vare mantalslängdernas uppgifter kan vi förmoda att han är identisk med bonden på den ena gården i byn.

Vill vi kan vi förstås utöka vår byundersökning till en kartläggning av en hel socken. Enbart med hjälp av mantalslängdernas uppgifter får vi en utmärkt bild av den bebyggelsehistoriska utvecklingen. Hur hemmanen delas vid arvsskiftet, när torp och backstugor befolkas.

Fogar vi sen uppgifter ur kyrkböcker, domböcker, kartmaterial och andra källor till vad vi fick veta ur mantalslängderna, då träder socknens historia fram för oss så fullständig som den kan.

En gång om året, ända sen 1620-talet, har varje svenskt hushåll och dess medlemmar noterats i mantalslängderna. Resultatet har blivit ett gigantiskt källmaterial, till gagn både för släkt- och hembygdsforskare och andra historiskt inriktade forskare.

Ett så omfattande material kan släktforskaren givetvis använda på många olika sätt. Ovan gavs några exempel, men att beskriva några generella metoder är svårt. Mycket beror på vilka andra källor som finns i behåll, vilka uppgifter längderna innehåller (de regionala skillnaderna är stora, likaså skillnaderna över tiden) och förstås på vad forskaren är intresserad av.

Jag kommer i det följande att ge några tips om hur mantalslängderna kan användas. Tyvärr är jag ute på jungfrulig mark. Få har tidigare försökt att i mer generella ordalag beskriva metoderna för släktforskning i mantalslängder. Ett par föregångare är Anders Westerberg och Nils Sundelius (se närmare den kommenterande bibliografin i slutet).

Jag har hämtat inspiration ur deras artiklar, likaså ur olika släktforskningshandböcker. Plus förstås ur mitt eget, vid det här laget rätt mångåriga umgänge med mantalslängder. Även om jag kanske inte räknar längderna till min favoritkälla, så har jag med tiden insett deras stora värde vid släktforskning.

Det har under senare år blivit allt populärare att göra genealogiska totalutredningar av hela socknar. Enligt min mening bör sådana alltid utgå från bru-

karlängder av gårdar, torp och backstugor. Då är mantalslängderna en oundgänglig källa. Utan dem går det knappast att fastställa tillförlitliga brukarlängder, åtminstone inte för 1600- och 1700-talen och det tidiga 1800-talet.

Här ligger en av mantalslängdernas verkliga styrka som källa för släktforskarna. År för år, ända sedan trettioåriga krigets dagar, kan man med deras hjälp finna vem som brukade en viss gård. Försök ta reda på det med kyrkoböcker, domböcker, jordeböcker eller kartmaterial som källa. Om inte omöjligt så är det hopplöst tidsödande och dessutom svårt att komma till några säkra resultat, åtminstone så länge det inte finns bra förda husförhållslängder.

Men plocka fram mantalslängden – och det är gjort i en handvändning.

Om man försöker jämföra mantalslängderna som källa med kyrkböckerna, kan man resonera så här.

Gör man en antavla eller stamtavla hämtar man grunduppgifterna ur kyrkböckerna. Namn, födelse-, vigsel- och dödsuppgifter finner man enklast där. Sen kompletterar man med uppgifter ur bouppteckningar, domböcker, mantalslängder och andra källor.

Gör man istället en genealogisk kartläggning av en by, stad eller socken hämtar man enklast grunduppgifterna ur mantalslängderna. Där får man reda på vilka som bott i de olika fastigheterna och när de bott där. Sen kompletterar man sina ägar- och brukarlängder med uppgifter ur kyrkböcker, bouppteckningar, domböcker och andra källor.

Släktforskaren kan alltså använda mantalslängden på flera olika sätt. Antingen som komplement när man gör släktavlor eller som huvudkälla när man gör gårds-, by- eller sockengenealogier.

I det följande försöker jag beskriva båda dessa sätt. Jag börjar med det senare, hur jag har använt mig av mantalslängder när jag har rekonstruerat de försvunna kyrkoböckerna för socknarna Edsele i Ångermanland och Ragunda i Jämtland. Rekonstruktionsarbetet bygger till stor del på de brukarlängder som har varit möjliga att få fram med hjälp av mantalslängderna.

Därefter beskriver jag några olika sätt att använda mantalslängden som en kompletterande källa. Hur man kan spåra förfäder som har flyttat, hur man kan skapa sig en bild av förfädernas närmiljö och vilka kuriösa noteringar man kan finna om sin förfäder.

Slutligen låter jag några andra forskare berätta hur de haft nytta av mantalslängder. Syftet är att få större bredd på framställningen så att allt inte ska styras av mina personliga erfarenheter.

Brunna kyrkböcker återskapas med hjälp av mantalslängder

*Varenda person och vartenda streck noteras.
En rekonstruktion av kyrkböckerna startar
med en minutiös genomgång av mantals-
längderna.*

– Hjälp! Kyrkböckerna har brunnit. Hur gör jag? Går det att släktforska ändå?

Visst gör det. Det finns så många andra handlingar om våra förfäder bevarade att det går att släktforska nästa lika bra utan kyrkböcker. Men det är tidsödande. Det tar inte dubbelt eller tredubbelt utan kanske hundrafalt längre tid att forska utan kyrkböcker.

Men det går.

Själv har jag försökt rekonstruera de förkomna kyrkböckerna för den lilla socknen Edsele i Ångermanland. Resultatet har jag presenterat i skriften "Familjer i Edsele 1694-1808" (1987) som Genealogiska Föreningen gav ut.

Jag lärde mig mycket under detta arbete, och eftersom jag ville använda mina nya kunskaper på ett nytt projekt fortsatte jag med en grannsocken till Edsele som också saknar kyrkböcker, Ragunda.

Ragunda är betydligt större än Edsele. Trots att socknarna gränsar till varandra ligger de i olika län och därmed också i skilda domsagor och pastorat. Det skiljer alltså en del i källäget dem emellan. Men min metod har fungerat bra i båda fallen.

Den kan i korthet beskrivas så här.

Mantalslängderna är utgångspunkten

Grunden i arbetet är mantalslängdernas uppgifter. Med hjälp av dem gör jag upp brukarlängder för gårdarna och torpen, och med militära rullor kan jag göra motsvarande längder för soldattorpen och officerarnas och underofficerarnas boställen. När arbetet är klart vet jag alltså vilka familjer som bott i socknen under den tid jag bestämt mig för att rekonstruera. I Edsele var avgränsningen 1694-1808, i Ragunda har jag valt 1687-1815.

Jag vet exempelvis att Nils Eriksson var bonde i Utanede nr 1 i Edsele 1699-1719, Abraham Nilsson 1720-1774, Nils Abrahamsson 1775-1800, och så vidare.

Med hjälp av andra källor gäller det sen att ta reda på de genealogiska upp-

gifterna om varje bonde, torpare, soldat eller annan person som är noterad i mantalslängderna. Föräldrar? Barn? Hustru? Tidpunkter för födselar, vigslar och dödsfall? Flyttningar?

Det är ett gigantiskt pussel där det gäller att hitta personerna i så många bevarade källor som möjligt. Socknarnas äldsta bevarade kyrkböcker är givande liksom grannförsamlingarnas kyrkböcker. Bouppteckningar, lagfartsprotokoll, domböcker plus en mängd mer udda personhistoriska källor som charta sigillata-verifikationerna över förkunnade lysningar (finns i länsstyrelsens arkiv 1732-1748), innehåller värdefulla uppgifter.

Varje familj noteras på ett A4-blad. Successivt för man på nya uppgifter. Familjerna växer fram. Hustru, barn, svärföräldrar antecknas. Det är fascinerande att se att det går, trots att kyrkböckerna saknas. Efter ett tag märker man att det är möjligt att upprätta hela an- och stamtavlor med hjälp av familjebladen. Kyrkböckerna är rekonstruerade!

Mantalslängder – civil folkbokföring

Den bas som hela rekonstruktionen vilar på är alltså mantalslängderna. Utan dem är arbetet knappast möjligt att göra.

Egentligen är det inte så märkligt att just mantalslängderna får denna centrala roll. Kyrkböckerna är den kyrkliga folkbokföringen, mantalslängderna den civila. Kyrkans är betydligt mer utförlig. Därför använder sig släktforskaren i första hand av den. Men när den saknas, när kyrkböckerna blivit eldens rov, då får forskaren ta hjälp av den civila folkbokföringen.

Att rekonstruera kyrkböcker är som sagt ett mycket tidsödande arbete, åtminstone när man gör det för en hel socken.

Jag börjar med en genomgång av mantalslängderna, minutiöst noggrann. Så gott som alla uppgifter noteras på särskilda blanketter. Varje blan-

lien nr 2	61	1762	
Jon Ingemarsson	1 *	1 *	
h	1	1	
dotr			
Ingemar Jonsson	†)		
Drag Helimans hus	inh	inh	inh
Arsk. dragn Helimans			
h			
Drag Häggbloms hus			
*) Landbonde			
†) För sin och sin hustrus älder och sjukdom förs hon bliver ägare av hemmanet.			

kett omfattar en familj under en tjugooårsperiod (se bilden ovan).

Ur 1750 års längd hämtar jag följande uppgifter om några familjer.

På hemmanet Krångede nr 1 bor Olof Natanaelsson. Han skattar för man, hustru, son och dotter, vilket noteras. Däremot bryr jag mig inte om en icke namngiven piga, eftersom hon förmodligen är omöjlig att identifiera.

Militärerna var befriade

Krångede nr 2. Bonden heter Erik Nilsson, skattar för man, hustru, piga och inhyses kvinna. Jag bockar av man och hustru. Pigan utelämnas. Samma hade skett med inhysingen om det inte i kolumnen "Annotationer" hade förklarats vem hon var: "Dragon Krångmans

"Mantals och Röke samt Bevilling- och Taxerings Längd uti Jämtlands Fögderie För Åhr 1788". Den långa titeln visar att mantalslängderna i slutet av 1700-talet användes för flera olika skatter.

Här ses andra uppslaget för Ragunda socken med bynamn på K till T. Från och med 1780 års längd redovisades byarna i alfabetisk ordning. Tidigare togs de upp i geografisk ordning. I Ragunda innebar det att man först tog byar på den norra sidan älven, från väster till öster. Sedan fortsatte man med byarna på den södra sidan fast då gick man från öster till väster. Denna ordning var förmodligen en kvarleva från den tid då man förrättade mantalskrivningen genom att resa runt i socknen.

Jon Ingemarsson i Lien nr 2 finns upptagen ungefär mitt på uppslaget. Han rökte tobak – det kostade 4 skillingar. I familjen fanns man, hustru, 2 söner och 2 döttrar. Dessutom bodde dragon Hågglands hustru i gården. Summa 7 personer. Fortsätter vi till kolumnerna på högersidan får vi veta att gården var på 1/3 mantal, att han betalade 3 skillingar och 3 runstycken i Åboavgift, att varje person i hushållet betalade 1 skilling var till medicinfonden, summa 7 skillingar, samt att man av någon orsak drog av 1 procent (2 runstycken) på bevillingen. Jon Ingemarsson skulle totalt betala 14 skillingar och 1 runstycke i bevilling. Till detta kom sedan andra skatter, däribland mantalspenningen.

Hustru". Noteras. I Jämtland skattskrevs dragonhustrurna alltid som inhyseskvinnor. Deras män, dragonerna, var som alla militärer befriade från mantalspenningen och noteras därför vid den här tiden inte alls i längderna.

Krångede nr 3. Erik Johansson. Man, hustru, två döttrar och inhyses kvinna, dragon Glads hustru.

Så nästa by.

Döviken nr 1. Olof Johansson, man, hustru, dotter. Drängen och pigan hoppar jag över.

Döviken nr 2. Erik Ersson, man, hustru.

Och så vidare. Det finns sjutton namn till på sidan, sen är det bara att vända blad och beta av tjugo namn till, nytt blad och ytterligare sex namn.

Ungefär som Dallas

Så till 1751 års längd.

Vad har hänt? Det dröjer inte länge förrän man blir nyfiken. Man börjar känna igen personerna och undrar hur det ska gå för dem i livet.

– Dog han redan? Nää – det var ju bara ett par år sen han gifte sig.

Lite Dallas-känsla ibland.

1751. Vad har hänt Olof Natanaels-son i Krångede? Man, hustru, son, dotter, piga. Precis som förra året.

Erik Nilsson. Man, hustru, piga och dragon Krångmans hustru inhyses. Allt sig likt.

Erik Johansson. Man, hustru, två döttrar och Gladens hustru inhyses. Hela byn precis som året innan.

Nu till Döviken. Olof Johansson skattar för man, hustru, dotter, dräng. Han har tydligen gjort sig av med pigan, men det är inget jag noterar.

Erik Ersson, man, hustru, två pigor.

Så fortsätter arbetet. År för år. Sakta växer familjerna fram.

Låt oss titta närmare på hur resultatet kan bli. Som exempel tar vi hemmanet Geväg nr 1 i Ragunda.

Tiondelängder och kontributionslängder

De jämtländska mantalslängderna före 1741 upptar endast inhysesfolk och ståndspersoner. Därför är de inte lika användbara som i resten av landet. Istället får forskaren klara sig med andra skat-
telängder, till exempel tiondelängder,

kontributionslängder och röklängder. I dessa noterades samtliga bönder också i Jämtland.

Av tiondelängderna framgår att Anders Andersson är bonde på Geväg nr 1 från och med 1735. Han efterträder Anders Jonsson som förmodligen var hans fader.

I 1741 års längd skattar Anders Andersson för man och hustru. Han är alltså gift redan vid denna tid. Första barnet finns noterat i 1750 års längd. Han skattar då för två söner men i anmärkningskolumnen står "Son pro (= för) 1749 & 1750 Obs:t". Av någon orsak uteglömdes sonen i föregående års längd och noteras nu istället för två år.

Med vetskap om att man skulle betala mantalspenningen från och med det år man fyllde femton och att längderna upprättades i slutet av året innan de gällde, kan vi räkna ut sonens födelseår.

Han blev skattskyldig första gången i 1749 års längd, upprättad 1748. Femton år minus 1748 gör 1733. Alltså ska sonen vara född 1733.

Tolvmannen satt i rätten

Vi fortsätter framåt i längderna. Åren 1752-1755 har Anders Andersson titeln "Tolvman". Det är ett annat ord för nämndeman. Ordet kommer av att det skulle finnas tolv nämndemän förr i tiden. En nämndeman är en icke juridiskt utbildad ledamot av en domstol.

År 1755 finns ytterligare ett barn noterat, fast detta är inte skattskyldigt: "Son Hans sjuklig fåne helpä". 1757 står det: "Son Hans Siuklig fåne, helpä, Kan ej tjena födan". Från och med 1759 noteras inte Hans längre. Vad uttrycket "helpä" innebär vet jag inte, kanske "helpäd" i betydelsen 'mycket späd, liten och klen till växten'.

Av 1759 års längd framgår det att den äldre sonen har gift sig, en sonhustru är noterad. Det finns speciella kolumner för mågar och sonhustrur i både de jämtländska och västernorrländska mantalslängderna under hela 1700-talet.

Det kan jämföras med Skaraborgs län, där man i kolumnerna i mitten av 1700-talet inte ens skilde på söner och drängar respektive döttrar och pigor. Men för släktforskaren är detta faktiskt

476

By	Namn	År	1735	1741	1748	1755	1761	1766	1770
Ragunda	Jon Ingemarsson	1735							
	Hågglands hustru	1735							
	Anders Andersson	1735							
	Anders Jonsson	1735							
Döviken	Olof Johansson	1735							
	Erik Ersson	1735							
	Erik Johansson	1735							
	Erik Nilsson	1735							
Krångede	Erik Johansson	1735							
	Glads hustru	1735							
	Erik Ersson	1735							
	Glads hustru	1735							

en fördel, eftersom mantalskommissarien då tvingades notera alla vid namn. På en av gårdarna i Stenalmen i Fågelås socken i Västergötland bodde enligt 1773 års längd bonden Anders med sin hustru, drängen Jonas och pigan Stina samt bondens far Carl. I Jämtland hade det i stället bara stått Anders Carlsson och streck i kolumnerna hustru, dräng, piga och inhyses man.

Åter till Geväg. I 1761 års längd noteras att Anders Andersson 'i anseende till sin samvetssvaga hustrus tillstånd' överlämnat hemmanet till sonen som också heter Anders Andersson. I längderna 1766 och 1767 finns både dennes broder Hans och moder antecknade som vanvetiga. 1766 skrivs: "Brodern Hans wanwettig, Gamla modren Dito".

I 1770 års längd uppges att gården är 1/3 mantal. I byn fanns tre andra gårdar, den största på 2/3 mantal, en på 5/12 mantal och så ytterligare en på 1/3

Allman Räkning		Husförhörslängden		Kyrkoräkenskaperna	
År	Ålder	År	Ålder	År	Ålder
1759	4	1759	4	1759	4
1760	5	1760	5	1760	5
1761	6	1761	6	1761	6
1762	7	1762	7	1762	7
1763	8	1763	8	1763	8
1764	9	1764	9	1764	9
1765	10	1765	10	1765	10
1766	11	1766	11	1766	11
1767	12	1767	12	1767	12
1768	13	1768	13	1768	13
1769	14	1769	14	1769	14
1770	15	1770	15	1770	15
1771	16	1771	16	1771	16
1772	17	1772	17	1772	17
1773	18	1773	18	1773	18
1774	19	1774	19	1774	19
1775	20	1775	20	1775	20
1776	21	1776	21	1776	21
1777	22	1777	22	1777	22
1778	23	1778	23	1778	23
1779	24	1779	24	1779	24
1780	25	1780	25	1780	25
1781	26	1781	26	1781	26
1782	27	1782	27	1782	27
1783	28	1783	28	1783	28
1784	29	1784	29	1784	29
1785	30	1785	30	1785	30
1786	31	1786	31	1786	31
1787	32	1787	32	1787	32
1788	33	1788	33	1788	33
1789	34	1789	34	1789	34
1790	35	1790	35	1790	35
1791	36	1791	36	1791	36
1792	37	1792	37	1792	37
1793	38	1793	38	1793	38
1794	39	1794	39	1794	39
1795	40	1795	40	1795	40
1796	41	1796	41	1796	41
1797	42	1797	42	1797	42
1798	43	1798	43	1798	43
1799	44	1799	44	1799	44
1800	45	1800	45	1800	45

mantal. Anders Anderssens gård var alltså den ena av de två minsta gårdarna.

Uppgifterna stämmer

I 1775 års längd noteras den yngre Anders Anderssens första barn, en son, som alltså bör vara född 1759. Det stämmer bra. Föräldrarna gifte sig 1758 (eller möjligen i slutet av 1757) eftersom sonhustrun finns med första gången i 1759 års längd. Barn nummer två, en dotter, ska vara född 1761 eftersom hon finns med i mantalslängden första gången 1777.

Sedan går det att följa familjens öden vidare genom längderna. 1793 övertas gården av ytterligare en Anders Andersson, förmodligen identisk med den äldste sonen, född 1759.

Vi kan sammanfatta vad vi hittills funnit så här: Anders Andersson, bonde i Gevåg nr 1 1735-1760. Gift före 1741 med en till namnet okänd kvinna som

1761 kallas 'samvetssvag' och senare 'vanvettig'. Två barn Anders född 1733 och Hans född 1739, den sistnämnde 'sjuklig fåne' och 'vanvettig'. Sonen Anders Andersson tog över gården, är skriven som bonde 1761-1792. Gift 1758 med en till namnet okänd kvinna. De två äldsta barnen är en son och en dotter, födda 1759 och 1761.

Vi har nu fått fram en bra stomme att bygga vidare på. Låt oss se vad en snabb koll i några andra källor kan ge.

Husförhörslängden är skadad

Först Ragundas äldsta husförhörslängd. Den är skadad, och det går inte att exakt ange när den upprättades men förmodligen omkring 1784.

Under byn Gevåg finner vi Anders Andersson, född 1733 och död 1792, med hustrun Anna Persdotter, född 1728 och död 1798. Makarna uppges ha gift sig 1758. De två äldsta barnen är

Anders, född 1759, och Brita, född 1761. Hos familjen bor också fadern, änklungen Anders Andersson, född 1708 och död 1787.

Alla uppgifter stämmer till punkt och pricka med mantalslängden. Med husförhörslängden kunde vi komplettera några namn och födelseår.

Vänder vi på steken och ser hur mantalslängden kunde komplettera husförhörslängden, märker vi att det var en hel del.

Den 'vanvettige' brodern Hans hade varit okänd utan mantalslängden. Inte heller hade vi vetat något om den äldre Anders Anderssens hustrus hälsotillstånd, också hon 'vanvettig'. Vi hade inte ens känt till vad den äldre Anders Andersson hade gjort i sin krafts dagar. Och inte att bröderna Anders och Hans inte hade några ytterligare syskon, åtminstone inte som nådde vuxen ålder.

Mantalslängden och husförhörslängden kompletterade alltså varandra på ett utmärkt sätt.

Nu går vi vidare till andra källor.

Kyrkoräkenskaperna ger oss ännu mer

Ragundas kyrkoräkenskaper är bevarade från slutet av 1600-talet. De innehåller uppgifter om betalade testamentspenningar och brudpenningar, alltså gåvor till kyrkan i samband med begravningar och bröllop. På så sätt kan kyrkoräkenskaperna faktiskt användas som en ersättningskälla för de uppburna död- och vigselböckerna.

Den 25 nov. 1787 gavs testamentspenningar efter den gamle Anders Andersson i Gevåg och den 9 april 1792 efter sonen med samma namn. Således kan man sluta sig till att de dog kort före dessa datum. Den fänige och vanvettige brodern Hans är säkerligen identisk med den Hans Andersson i Gevåg som det gavs testamentspenningar efter den 24 okt. 1784. Han blev alltså 45 år gammal.

Men vem är Anders Andersson den äldres hustru? Hon levde ännu 1766 (enligt 1767 års mantalslängd) men var tydligen död när den äldsta husförhörslängden upprättades omkring 1784. Går vi igenom kyrkoräkenskaperna hittar vi en kvinna som förefaller sannolik: hustru Anna Hansdotter, död 1782, testamentspenningar gavs den 13 april. Namnet Hans är förhållandevis ovanligt i Ragunda, och det styrker vårt antagande eftersom den vanvettige sonen bar detta namn. Han skulle alltså vara uppkallad efter sin morfar.

Det går inte att med hundra procentig säkerhet säga om Anna Hansdotter var Anders Anderssens hustru – inte utifrån dessa källor. Men vid en framtida genomgång av bouppteckningar, domböcker och andra källor får vi säkert veta om vi har gissat rätt.

Så nog går det att släktforska utan kyrkböcker. Prova själv!

Varifrån kom de? Spåra flyttande förfäder med mantalslängden

"Dottern och mågen Måns Persson till Klovarp". Den noteringen i mantalslängden hjälpte Nils Sundelius att fylla ett par luckor på antavlan.

Mantalslängden är många gånger en utmärkt källa när man ska spåra folk som har flyttat. Det påpekar Anders Westerberg i sin artikel "Att använda och tolka skattelängder" i Släkt och Hävd 1983. Så här kan det gå till.

I kyrkböckerna märker vi att Anders Persson och hans familj har flyttat in till Åby Västergården omkring 1765.

Husförhörslängderna börjar 1780 och där finns familjen med. De två äldsta barnen, Per och Maria, uppges vara födda 1762 och 1764, men de återfinns inte i födelseboken. Inte heller Anders Perssons vigsel som bör ha skett omkring 1760 hittar vi i vigselboken. Frågan är – varifrån kom familjen?

Flyttningslängder finns inte, inte heller några husförhörslängder som sagt. Ingenstans i kyrkböckerna sägs varifrån familjen kom.

Faddrarna kan ge ledtrådar

Steg ett i sökandet blir att kontrollera barnens faddrar. Bara två föddes i församlingen, Erik 1767 och Anders 1770. Inget dopvittne kommer från någon annan församling, alla är uppenbarligen grannar och vänner till familjen. Faddrarna ger alltså inga ledtrådar.

Nästa steg blir att ta hjälp av mantalslängderna. Vi beställer fram dem för åren 1763 till 1767. Det visar sig att Anders Persson är noterad som bonde i Åby Västergården 1765-1767. Dessförinnan bor en Nils Larsson där.

Nu kan vi tämligen exakt bestämma vid vilken tidpunkt Anders Perssons familj flyttade. Med vetskap om att längderna sedan 1724 upprättades i slutet av året innan de gällde kan vi säga att familjen kom till Åby år 1764 eller möjligen i slutet av 1763.

Vi gör nu en systematisk genomgång av mantalslängden för 1764 på jakt efter Anders Persson. Vi börjar med grannförsamlingarna och söker oss sedan allt längre bort från den socken där Åby Västergården ligger. Varje gång vi stöter på en Anders Persson kontrollerar vi

om denne bor kvar också i 1765 års längd. Efter ett tag blir det napp i socken som ligger ett par mil bort. Vi hittar en Anders Persson som är bonde i Grusåsen 1764 men som inte finns där 1765.

Familjen återfinns i Grusåsen

Vi beställer födelseboken för den socken där Grusåsen ligger. Och se, där finner vi födelsenotiserna för barnen Per och Maria, de rätta åren med de rätta föräldrarna. Saken är klar – nu vi vet varifrån Anders Persson kom.

Det finns förstås andra lösningar på ett problem som detta. Ett är att systematiskt gå igenom födelseböckerna i alla näraliggande församlingar på jakt efter de två äldsta barnen. Ett annat är att gå igenom vigselböckerna för att hitta makarnas vigsel.

I glesbefolkade områden med till ytan stora församlingar som till exempel stora delar av Norrland är de senare varianterna nog många gånger snabbare lösningar. I Skåne, Västergötland och Östergötland där socknarna ofta är mycket små är det däremot mer rationellt att söka i mantalslängderna och sedan kontrollera i kyrkböckerna.

Flyttningar och vigslar i längderna

Exemplet ovan visar hur man kan spåra flyttningar med hjälp av mantalslängderna när det i längden inte står att någon flyttning har skett. Men det händer ibland, fast det är inte särskilt ofta, att flyttningsuppgifter noteras i mantalslängderna. Så här skriver Lennart Andersson Palm (Släkthistoriskt Forum 4/82, sid. 5):

"Vad gäller längderna för södra Älvsborgs län visade de sig för perioden 1699-1754 vara av rätt sällsamt slag – de innehåller flyttnings- och vigseluppgifter, mot slutet av perioden mycket fullständiga".

Nils Sundelius behandlar dessa längder lite utförligare under rubriken "Om släktforskning i Kinds härad" (Genealo-

gisk Ungdoms Tidskrift 1980:1, sid. 22-23). Han konstaterar att man i Älvsborgs läns mantalslängder kan hitta uppgifter både om vart en familj flyttat och varifrån den kommer. Sundelius fortsätter:

"Sådana noteringar kan också vara angivna för söner, döttrar och anställda. Till och med uppgifter om giftermål och dödsfall kan förekomma i en del fall".

Måns Persson i Klovarp följs bakåt

Sundelius lämnar sedan ett par mycket belysande exempel på hur han kunnat använda sig av dessa längder i sin forskning. Jag citerar det andra:

Ett ännu bättre exempel på forskning i mantalslängder utgör sökandet efter Måns Persson i Klovarp (död 1756) och hans hustrus härstamning. Till denne Måns hade man kommit genom dop, vigsel- och dödböcker.

Måns var bonde i Klovarp, Ullasjö sn, första gången år 1730 sedan man följt honom tillbaka från omkr. 1750. Årtalet 1730 får nu bli utgångspunkt för följande "kronologiska" genomgång av längder:

1730 Klovarp Här anges det... "från Ebbarps västergård". Ebbarps by ligger i grannsocknen Svenljunga.

1730 Ebbarp Anders Hansson – "dottren och mågen Måns Persson till Klåfwarp öfre g:n i Ullasjö sochn".

1729 Ebbarp Anders Hansson – "drängen Måns Persson gift i år med dottren och äger halfwa bruket härstädes". (Vigselåret kan alltså sättas till 1728 – uppgifter om vigslar i Svenljunga saknas före år 1732).

1728 Ebbarp Anders Hansson – "drängen från Giebo och skall Intressera i bruket med sin blifwande swerfader Anders Hansson". Giebo ligger i Ullasjö – tillbaka dit i sökandet!

1728 Giebo Per Månsson – "den förra sonen skrifwen hos Anders Hansson i Ebbarp, och denna ifrån Giästgifwaregården i Swenljunga".

Skållerud-Rochus Glätte				
1. Ryr	41 Nils Andersson	1 L	1.1	
	42 Hans Olofsson	1 L	1.1	
	43 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	44 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	45 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	46 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	47 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	48 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	49 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	50 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	51 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	52 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	53 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	54 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	55 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	56 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	57 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	58 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	59 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	60 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	61 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	62 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	63 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	64 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	65 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	66 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	67 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	68 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	69 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	70 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	71 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	72 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	73 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	74 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	75 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	76 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	77 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	78 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	79 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	80 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	81 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	82 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	83 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	84 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	85 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	86 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	87 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	88 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	89 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	90 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	91 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	92 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	93 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	94 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	95 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	96 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	97 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	98 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	99 Nils Olofsson	1 L	1.1	
	100 Nils Olofsson	1 L	1.1	

Här ett exempel på de förmodligen unika mantalslängderna från Älvsborgs län med anteckningar om flyttningar. Det är en häradskrivaremantalslängd för Sundals fögderi och Skållerud socken. Året är 1753. I Ryr finns fyra skattegårdar på vardera 1/4 mantal. Nils Andersson (första raden) skattar för man, hustru, dräng och piga. I anmärkningskolumnen är noterat dels vart förra årets tjänstefolk tagit vägen och dels varifrån de nya kommer. Så här står det: "P(igan) Märta siuk allmosehion, dr(äng) Nills giffit till Wikan Änimskogz S(ocke)n, dr(äng) Nills från dito, P(igan) Kerstin fr(ån) Ersby". I gården bodde alltså en piga Märta som inte behövde betala skatt eftersom hon var sjuk och fattig. Drängen Nils som var skriven här året innan hade flyttat till Änimskog. Istället hade en ny dräng, också vid namn Nils, flyttat hit från Änimskog. Slutligen hade pigan Kerstin flyttat hit under året, hon kom från Ersby.

Genom dessa tre längder har man således fått fram namnen på både mannens och hustruns fäder och var de bodde. Med tillämpningar av samma system kan man så – med litet tur – gå vidare tillbaka i tiden och möjligen nå ytterligare någon generation.

Även på andra håll finns exempel på att uppgifter om flyttningar finns noterade i mantalslängderna. Man bör hålla i minnet att längderna upprättades i tre exemplar, och det är inte säkert att exakt samma upplysningar finns i alla tre.

Tingsprofossen flyttade till Medelpad

Således har jag funnit tingsprofossen Anders Svensson Stenbäck i Ragunda i Jämtland med noteringen "flyttadt till Medelpad" i häradskrivarens exemplar av mantalslängden år 1790. I länsstyrelsens exemplar saknas den uppgif-

ten.

Jag förmodar, utan att ha kontrollerat saken närmare, att häradskrivarens exemplar innehåller flest uppgifter, eftersom dessa ofta har karaktären av original, särskilt sedan häradskrivarna tog över ansvaret för mantalskrivningarna omkring år 1800. Det var häradskrivaremantalslängderna som sedan kopierades för länsstyrelsen och kammarkollegiet, och troligen hände det att skrivaren utelämnade uppgifter som han fann mindre viktiga. Tyvärr är häradskrivarens exemplar sämst bevarade. Serierna börjar ofta först på senare delen av 1700-talet.

Att flyttningsuppgifter över huvud taget förekommer i längderna beror på att myndigheterna vill göra det svårare att smita från skatten. Längderna var geografiskt uppställda. Om en person inte längre fanns kvar på det ställe där han var mantalskriven året innan, ville man förvissa sig om att han hade blivit

skriven någon annanstans i stället.

Förteckningar över utflyttare

Gösta Lext skriver (Mantalskrivningen i Sverige före 1860, sid. 132-133) att man i mitten av 1700-talet faktiskt gjorde förteckningar över personer som flyttat utom länet.

"Dessa förteckningar sändes sedan till de uppgivna inflyttningslänen med anhållan om undersökning, huruvida vederbörande verkliga kunde återfinnas på den uppgivna flyttningsorten", skriver Lext som nämner förteckningar utväxlade mellan Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Skaraborgs och Örebro län.

Här finns alltså ett material som bara ligger och väntar på släktforskarna. Åtminstone har jag aldrig hört någon som tittat närmare på dessa flyttningsförteckningar som bör finnas i länsstyrelsernas arkiv som förvaras på landsarkiven.

mantalslängderna – och hitta förfädernas närmiljö

I dag fyller en förfader bara en ruta på antavlan. En gång fyllde han en plats i samhället. Mantalslängderna hjälper dig att finna den platsen!

– Jag har ingen nytta av mantalslängderna förrän jag börjar forska före kyrkböckernas tid, säger många.

Men det är helt fel.

Visserligen har längderna inte så mycket att ge rent genealogiskt när kyrkböckerna finns i behåll. Men vill man veta mer om förfädernas närmiljö – hur såg byn ut där de bodde, vilka grannar hade de – då ska man titta närmare i mantalslängderna.

Ett exempel. I kyrkböckerna har jag rätt ut Anders Persson och hans familj. De bodde i Västergården i en västgötsk by i mitten av 1700-talet. Både Anders och hans hustru dog innan husförhörlängderna börjar på 1790-talet. Efter som jag aldrig har påträffat något yrke för Anders i kyrkböckerna utgår jag i från att han är bonde.

Brodern i granngården

Nu in i mantalslängderna. Jag börjar 1750. Anders Persson är mycket riktigt bonde på Västergården. Han brukar hälften, 3/8 mantal. Hans granne heter Johan Persson – kanske en bror?

Västergården är ett av fyra hemman i byn. Östergården och Norrgården har också två brukare vardera, medan Södergården bara har en. Dessutom finns två soldattorp och en backstuga.

Bara genom att titta i en enda mantalslängd har vi alltså fått en helt annan bild av hur Anders Persson levde. En västgötsk bondby med sju hushåll, soldattorp och backstuga träder fram för vår inre syn.

Den nyfikne och ivrige forskaren kan förstås gå vidare på olika sätt. Hur såg det ut 1740? 1760? Var Johan verkligen en bror? Finns det kartor bevarade som kan berätta hur husen och ägorna låg mer exakt? Jämförelse med dagens ekonomiska karta? Ut till byn, var ligger husen i dag, var låg de då? Vad kan dagens bybor berätta?

Börje Furtenbach ger i sin bok "Släktforskning för alla" ett bra exempel på hur man med mantalslängden som källa

kan titta in på en av sina förfäders gata i 1740-talets Stockholm.

Stockholm år 1740

Platsen är kvarteret Sperlingens backe i Jakobs församling. Familjen är Börje Furtenbachs farfars farfars fars. Källan är 1740 års mantalslängd:

Hos familjen bodde även svägerskan Anna Pahl. Med kvinnlig blygsamhet för ålder uppgav hon sig vara tjugosju år, medan hon i själva verket var fyrtio-två. Av tjänstefolk hade man endast pigan Stina, som hade en årslön på 40 d:r.

Bland grannarna må nämnas värden, repslagaråldermannen Hindrik Meyer, vilken jämte sin sjuttioåriga syster bodde i ett annat hus på tomten. Vidare bodde där en handskmakare, Hindrik Berner, också han gammal ungar, vars hushåll sköttes av hans sextiotreåriga moder, Lisa. Andra grannar var trädgårdsmästaren Fredrich Burmeister med hustru Giertrud och tre barn, säkerligen lekkamrater till barnen Furtenbach. Alla dessa var tydligen hyggligt och välbetrott folk. Men där fanns också grannar, som kunde få skvallret att löpa, exempelvis ogifte informatorn Berent Fluy 'som hållit Pedagogi i många år och på 8:de åhret ej bewistat Acad: således förlorat Academiens privileg' och där bodde även 'Jungfru Greta Scharp, 36 åhrs gl. ligger i process med sin fästeman, legat för sig sielf i 1 1/2 Åhr'. Härtill kom hela rader av bakgårdarnas folk, artillerister med familjer – kvarteret låg ju nära 'Kongl. Artilleriet' – skrättimmermän, som arbetade på galärvarvet, båtsmansänkor, pigor, gesäller och läropojkar. Det var ett myllrande liv både i helg och söcken.

Allt detta, förutom rättelsen av Anna Pahls ålder, har Börje Furtenbach hämtat ur en och samma längd. Visserligen skenar hans fantasi ibland iväg väl långt. Att Berent Fluy och Greta Scharp

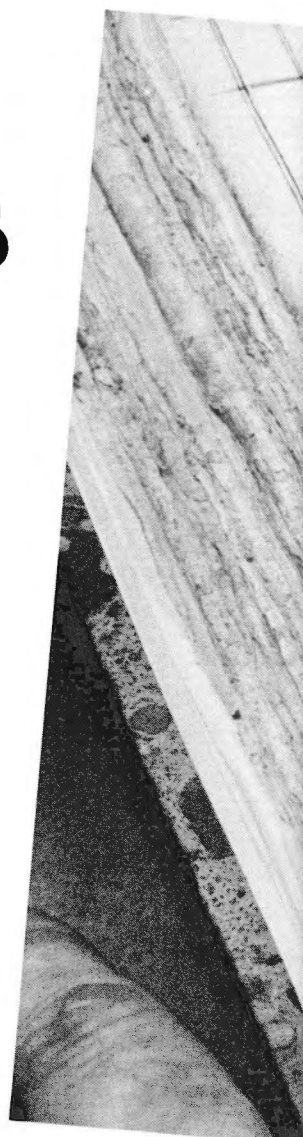
skulle vara särskilt skvallriga av sig står det knappast i mantalslängden.

Men exemplet visar ändå tydligt hur mycket mantalslängdernas torra uppgifter har att ge, bara man tänker efter lite grann och försöker leva sig in i vad de egentligen förmedlar. Men låt fantasin löpa iväg lagom långt. Det finns en klar gräns mellan historisk forskning och historiska romaner. Båda har sitt berättigande men man bör ha klart för sig vilken sida om gränsen man befinner sig på.

Kyrkböckerna berättar inte allt

Kyrkböckerna är outhärliga för släktforskaren. Men man måste erkänna att de egentligen inte kan berätta nästan någonting om hur våra förfäder levde och hade det förr i tiden. Gift två gånger, sammanlagt sju barn, dog vid 64 års ålder – det får man veta. Men vad fanns runtomkring min förfader, hur såg hans närmaste omgivning ut – om det säger inte kyrkböckerna ett skvatt.

I rättvisans namn ska sägas att kyrkböckerna med tiden blir bättre och bättre

på den punkten. När väl husförhörlängderna börjar finnas bevarade minskar mantalslängdernas värde, och efter 1860 reder man sig nog lika bra med husförhörlängderna när man söker förfädersnas närmiljö.

Det finns ändå exempel på att man långt fram i tiden kan finna intressanta uppgifter i mantalslängderna som inte finns på annat håll.

Min morfars morfars far hette Sven Larsson och var västgötaknalte och rusthållare i västgötasocknen Södra Ving. Han var född 1803 och dog redan 1837, enligt den muntliga traditionen medan han var på resa i Norge. Han hade två söner som båda hette Brissman i efternamn.

Barnbarnet visste namnet

Länge trodde jag att det var sönerna som antog detta namn, eftersom Sven Larsson aldrig kallades Brissman i några samtida källor. Inte i kyrkböckerna, inte i bouppteckningen och inte heller i några lagfartshandlingar. Däremot kalla-

des han "Sven Brissman" av sin sondotter i ett brev men det tolkade jag som en anakronism. Hon förmodade att hennes farfar hetat så med ledning av sönernas namn. Självt var hon född drygt tjugo år efter farfaderns död.

Men en kontroll av mantalslängderna visade att hon faktiskt hade rätt. I 1836 års längd kallas han Brissman, så också i följande längd. Och änkan benämns senare "Brismans Enka".

Man skulle kunna tro att han antog namnet kort före sin död och att det aldrig hann vinna insteg i de officiella handlingarna. Men så var det inte. Senare har jag funnit honom kyrkoskriven i Ulricehamn år 1830 som handelsdräng under namnet Sven Larsson Brissman tillsammans med sin hustrus bror Per Brisman och hustruns systers man Andreas Brisman, också de handelsdrängar. Tydligt hade de tre svågarna antagit samma namn.

Det kan ibland vara lättare sagt än gjort att lusläsa mantalslängderna. Vad står det? Moncketorpet? Handstilarna är inte alltid de mest lättlästa, och eftersom det mest rör sig om ort- och personnamn får man aldrig någon hjälp av sammanhanget som i t.ex. domböckerna. Men med kännedom om vilka personnamn som var vanliga och med ett ortnamnslexikon (t.ex. Rosenberg, Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige) inom räckhåll brukar man klara sig rätt långt. Och vad heter han som bor i Moncketorpet? Står det "Inh.:s Oluf"?

Varför Sven Larsson senare inte skrivs Brissman utom just i mantalslängden vet jag inte. Men utan den källan hade man kunnat tro att han inte använde namnet mer än en kortare period i början av 1830-talet.

"Döf och blind" – mantalslängderna avslöjar förfädernas hälsa

Det är livets mindre ljusa sidor som kommer fram i anmärkningskolumnen. Tiggare, döva, utfattiga och sjukliga, står det att våra förfäder var.

Mantalslängderna är en ganska torr och trist källa för släktforskaren.

Någon mustig skildring av det stora byslagsmålet, några utdragna fadersskapsmål med intima detaljer eller några dråpliga historier med drängar som fyllsjuka spyr i kyrkan och får sitta i stocken – sånt som man kan läsa i domböckerna – det finns inte tillstymmelse av i mantalslängdernas kolumnindelade värld.

I stället är det namn, namn och åter namn, sida upp och sida ner, plus en massa streck i kolumner – streck som markerar hustrur, söner, döttrar, drängar, pigor etc.

Men ibland finns faktiskt en och annan notering som kan sätta fantasin i rörelse och ge forskaren lite kött på benen. Här följer några exempel, till största delen hämtade ur mantalslängder från Ragunda i Jämtland.

Det var rätt vanligt att hälsotillståndet noterades, eftersom bara arbetsföra personer behövde betala skatten.

Domstolen utfärdade sjukintyg

Så slapp till exempel sockenstugumannen Nils Nilsson i Ragunda att betala mantalspenningen 1749 eftersom han var "bräcklig och siukl." Hans hustru är däremot noterad bland inhyses kvinnor. Året därpå, 1750, hade hon också blivit dålig: "fattig och siukelig efter Tingsbewis d. 13 Junii 1750 och nu Sängliggande", står det. Det var rätt vanligt att personer som ville bli befriade från mantalspenningen begärde intyg om sin fattigdom eller sjuklighet hos tingsrätten.

I 1755 års längd får vi veta att gästgivaren Olof Natanaelsson i Krångede i Ragunda har ett sjukt barn: "dottren Ingeborg oferdig och siuklig af torrverk". Samma gäller korpralen Simon Holmström i Skogen: "Son Anders siuklig och wenstra foten af rensell förderfwat". Gunnar Lagerkranz "Svenska sjukdomsnamn i gångna tider" (tredje upplagan 1988) upplyser att torrverk och rånsel är namn för värk, sannolikt reumatism.

Brännskador och utstungna ögon

Att personer råkat ut för olyckor kan ibland avslöjas: "Pigan Dordi uträtt högra ögat, och förbränd i ansichtet

samt högra sidan, förmår ej tjäna födan", har mantalskommissarien noterat om en piga i Byn i Fors år 1757.

Att personer hade medfödda missbildningar kan uppdagas i mantalslängden. I Österåsen i Fors bodde 1757 "drängen Johan ofärdig och lyttfödder både i händer och fötter".

Vad Olof Nilssons sjuttonårige son Olof i Näset i Ragunda råkat ut för framgår inte, men han uppges vara "siuklig och ofärdig i begge benen, samt enögd och döf" i 1759 års längd. Han blev inte bättre med tiden. 1766 uppges han vara "döf blind och till hälsan aldeles förderfwad", och sommaren 1772 avled Olof, 30 år gammal.

Nästan lika vanligt som hälsotillståndet är att den ekonomiska situationen noteras. Var man fattig kunde man slippa betala mantalspenningen. I längden 1760 noterades att dragon Kåres änka i Böle i Ragunda var "gammal siuklig och fattig så hon ei förmår betala någon afgift enligt Tingsbewis och intygan".

Ingmar Bergmans förfader inspirerad av Rousseau?

Men allt rör inte hälsa och förmåga att arbeta. I längden 1758 avslöjas att kommissionslantmätaren Erik Calwagen (1731-1806), för övrigt mormors farfars far till regissören Ingmar Bergman (se Svenska Antavlor 49:56), ett tag hade planer på att bli nybyggare i Ho i Ragunda. Han hade alla tillstånd i ordning "men ännu ej therå giort någon begynelse, samt flyttadt til Sundzvald och låtit sig för thetta år 1758 ther mantalskrifwas". (Uppgiften gör mig nyfiken. Varför funderade en lantmätare med östgötskt ursprung, född och uppvuxen i Norrköping, på att bli nybyggare i det norrländska inlandet? Hade han i sitt yrke stött på ett passligt område för ett nybygge, och i ungdomlig yra – han var runt tjugofem – bestämt sig för att slå sig ner där? Kanske inspirerad av Rousseaus tankar om civilisationens fördärlighet, lanserade bara några år tidigare? Som sagt – nyfiken blir man.)

I slutet av 1700-talet hette klockaren i Ragunda Carl Nordin (1757-1808). Den sysslan gjorde honom inte rik. Mantalslängden 1789 upplyser att han "är dräng hos Pastorn och gör klockaretjänst emot obetydelig inkomst".

Så till sist några västgötska exempel,

hämtade ur Skaraborgs läns mantalslängd 1773.

Gamlingars ålder noterades

Påfallande ofta noterades gamla personers födelseår i denna längd: "född 1698", "han född 1705 hon 1700" och "han 66 och hon 65 år gammal" kan det stå. Ibland finner man också födelseår på yngre: "dotter Maria 1:sta g:n skr. född 1752" eller "Stiufson Anders 1:sta g:n skr. född 1755 efter förhörslängden". Det senare exemplet är från Norra Ving, en socken vars husförhörslängder inte är bevarade förrän från 1795.

Att mantalskommissarien särskilt påpekade att dessa mantalsskrevs för första gången beror troligen på deras ålder. De borde blivit mantalsskrivna redan i längderna 1768 och 1771 men av någon orsak har de sluppit undan, kanske på grund av sjukdom eller allmän klenhet. När de väl blev mantalskrivna ville kommissarien särskilt påpeka att de tidigare inte blivit uteglömda utan att han var medveten om deras ålder.

Också i Skaraborgs län är hälsan och den privata ekonomin två ständigt återkommande teman i mantalslängdernas anmärkningskolumner. "Har fallandesot", "Hustrun sönderwärcken" och "Hustr: ursinnig", är liksom "tiggare" noteringar jag stött på. Om furir Smedbergs hustru i Stenum skrivs att hon är "utfattig" och "mannen i Hospithalet".

Studerande spåras i mantalslängderna

Studenter var befriade från mantalspenningen. Därför finner man anteckningar som "des Broder studerande" och "Broderon i Skara studerande". Utan sådana uppgifter kan det vara så gott som omöjligt att få reda på vart dessa personer tagit vägen.

I Beseliden i Hjo landsförsamling bodde 1773 en ogift kvinnlig torpare vid namn Maria. Det förklaras i längden med att hon var "skilgd wid sin man".

Jag hoppas att de här exemplen visar att mantalslängderna kan ha en hel del att berätta om en familj och dess öden – åtminstone om man läser längderna noga, år för år, och har lite tur. De uppgifter man finner går sällan att få fram ur kyrkoböckerna.

Tre forskare om mantalslängder

Hustrurnas namn noterades i de östgötska mantalslängderna på 1600-talet. Det säger Bo Lindwall. Och likadant var det i Kronobergs län, enligt Olof Cronberg.

Bosse Lindwall, 36, Ramsele, föreståndare för Forskarcentrum i Ramsele:

– Jag har mest använt mig av östgötska mantalslängder. Från 1657 och ett tiotal år framåt i tiden nämns både mannen och hustrun med fullständiga namn i längderna. Att hustruns namn står med är särskilt värdefullt eftersom detta ofta inte går att få fram ur kyrkböckerna. Men tyvärr gäller detta alltså bara ett tiotal år. På 1670-talet har längderna blivit som vanligt igen, det står bara 'Carl och hustrun' eller liknande.

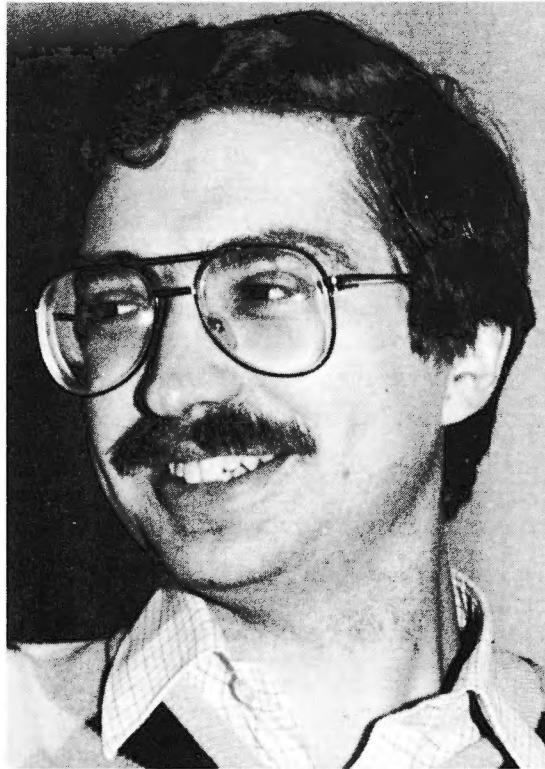
– Jag har också tittat en del i mantalslängder från Värmlands och Jönköpings län. I Värmland har jag aldrig sett hustrurna namngivna i längderna. Jönköpings län har däremot också en period i mitten av 1600-talet med namngivna hustrur.

– För några år sedan redde jag ut hela befolkningen i Ulrika socken i Östergötland. Då använde jag mantalslängder. Socken är speciell så tillvida att den bildades först 1737 av mindre bitar från flera socknar i olika härader.

– Jag gick igenom längderna från 1630-talet fram till omkring 1790 då husförhörlängderna börjar och noterade alla uppgifter på ett särskilt formulär. Det visade sig att kyrkböckernas och mantalslängdernas uppgifter kompletterade varandra mycket väl.

– I mantalslängderna dök det upp familjer som över huvudtaget inte existerade i kyrkböckerna trots att de bott i socknen i kanske tio år. Men eftersom de inte gift sig, fått några barn eller dött i Ulrika fanns inga noteringar om dem i kyrkböckerna.

– Mantalslängderna gjorde att jag kunde bli säker på att två personer med

*Bosse Lindwall har kartlagt invånarna i Ulrika socken i Östergötland med hjälp av bland annat mantalslängder.
Foto: Håkan Skogsjö.*

samma namn verkligen var identiska. Det är svårt att utifrån kyrkböckerna avgöra om Samuel Svensson i Solltorp som får barn på 1730-talet verkligen är densamme som Samuel Svensson i Brötarp som får barn på 1740-talet. Men när man i mantalslängderna ser att Samuel i Solltorp finns med fram till 1739 och att Samuel i Brötarp dyker upp 1740, då känner man sig betydligt säkrare.

– Torpen var speciellt problematiska.

I kyrkböckerna hade torpen namn. I mantalslängderna stod det däremot bara 'på ägorna' och så räknades personerna upp. Det var svårt att avgöra vilket torp som var vilket i mantalslängderna.

– Det är roligt att använda mantalslängderna när man reder ut en hel socken. Men mina egna förfäder, spridda över hela landet, orkar jag inte kolla upp i alla mantalslängder, även om det kanske skulle ge en del nya uppgifter.

Elisabeth Thorsell, 44, Järfälla, professionell släktforskare och redaktör för Svenska Släktkalendern:

– Inte är det med någon större glädje som jag tittar i mantalslängder. För det mesta blir man snopen när det bara står Per och några streck i kolumnerna.

– Men visst har jag haft nytta av mantalslängderna några gånger. Senast var i höstas när jag var på riksarkivet för att

kolla vad det blev av en fränskild prästhustru.

– Jag hade funnit att en militär vid namn Gustaf Berg gifte sig med en kvinna vid namn Fredrika Margareta Eggertz. Hennes ursprung kunde jag inte finna med hjälp av kyrkböckerna, men i herdaminnet fann jag en Fredrika Margareta Eggertz som uppgavs ha skilt sig från sin man som var präst. Frågan var om de båda Fredrikorna var identiska.

Elisabeth Thorsell sökte Fredrika Margareta Eggertz ursprung och fann det tack vare mantalslängderna.
Foto: Håkan Skogsjö.

– I Växjö domkapitels arkiv fanns en mängd handlingar om skilsmässan. Det framgick att Fredrika Margareta Eggertz i mycket unga år blivit bortgift med prästen mot sin vilja. Hon hade begått äktenskapsbrott med en adlig volontär från Karlskrona medan hon varit hemma hos sina föräldrar som bodde på en namngiven plats. Föräldrarnas namn uppgavs dock inte.

– Häradsrätten, där målet först hade varit uppe, tillät sig dock att betvivla att hon varit otrogen med Karlskrona-volontären. Istället misstänkte man en annan militär, Gustaf Berg, för så gick skvallret i trakten. Men några grundligare efterforskningar om detta gjorde tydligen inte rätten.

– Att de båda Fredrika Margareta Eggertz var identiska stod nu klart. Båda

kunde knytas till samme Gustaf Berg. Men vilket var Fredrika Margareta Eggertz' ursprung?

– Hon hade ju uppgivit var hennes föräldrar bodde inför häradsrätten. Några husförhörlängder fanns inte bevarade, det hela utspelade sig så tidigt som på 1740-talet. Alltså gick jag till mantalslängderna. Och mycket riktigt, på den angivna gården bodde en familj Eggertz – alltså Fredrika Margaretas föräldrar.

• **Men varför påstod hon att hon varit otrogen med volontären från Karlskrona? Skvallret i trakten pekade ju ut Gustaf Berg, den person som hon senare också gifte sig med.**

– Volontären och Gustaf Berg var kompisar. Ungefär samtidigt som det här hände dömdes båda för att i fyllan och villan ha slagit sönder en gästgivaregård. Jag tror att volontären helt enkelt tog på sig äktenskapsbrottet för sin kamrats räkning, eftersom – om jag inte missminner mig – det fanns en lag som förbjöd personer att gifta sig om de tidigare hade begått äktenskapsbrott. Det var alltså tack vare volontären som Gustaf och Fredrika Margareta kunde gifta sig.

Olof Cronberg, 25, Tygelsjö, läkarstuderande:

– Mest har jag använt mig av skånska mantalslängder. Ett problem i Skåne är att byarna ofta är väldigt stora. Det gör att ibland är svårt att följa en viss gård i längderna. Men det blir lättare från omkring år 1700. Då får varje gård ett eget nummer. Ett annat problem är att längderna är dåligt bevarade under 1600-talet och första hälften av 1700-talet. Luckorna är många och långa.

– Jag har skrivit av alla längder för staden Skanör från 1658 till 1700. Staden hade tre gator och omkring 50 hus håll, och jag har försökt att göra längder över vilka som bodde i husen.

– Men det visade sig vara mycket svårt. Visserligen kunde jag följa en person genom några längder, men det var ofta omöjligt att avgöra vem som bodde i huset före och efter honom.

Dels har gårdarna inga nummer och dels räknas personerna inte upp i samma ordning i de olika längderna.

– Viss hjälp har jag haft av annat källmaterial som kyrkböcker, domböcker och bouppteckningar. Men det har inte räckt för att kunna göra säkra längder över husägarna annat än i undantagsfall.

– Jag har också använt mig av Älvsborgs läns mantalslängder från förra hälften av 1700-talet. De är perfekta, där står bland annat vigslar och flyttningar noterade (läs mer om dessa längder på sid. 24-25).

– I Kronobergs län har de väldigt bra mantalslängder från 1600-talet. Däremot är de dåliga på 1700-talet. I 1640 och 1642 års längder finns fullständigt namn på både mannen, hustrun, sönerna, döttrarna, mågarna och sonhustrurna.

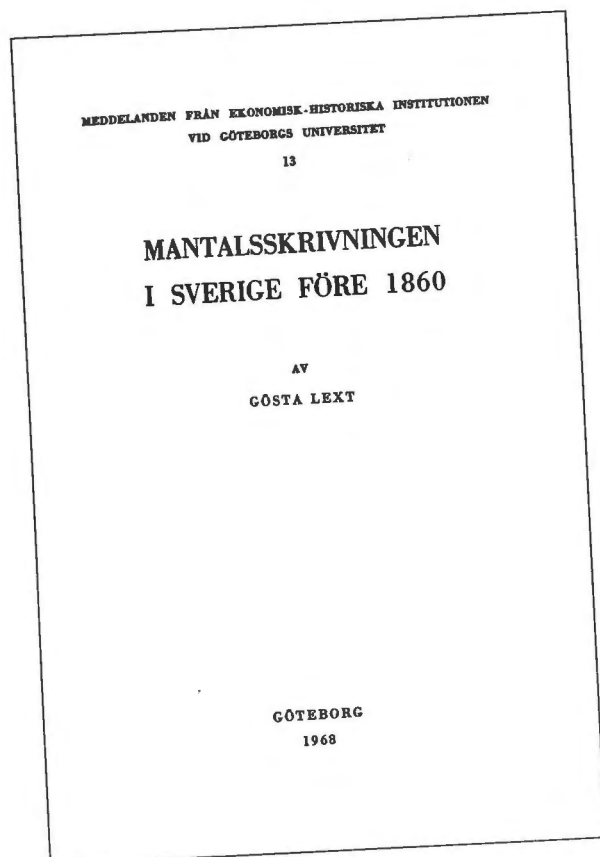
– Bland mina förfäder har jag en Hjertrons Olofsson i Ulvsmåla i Tingsås sock-

en. Han dog 1735 och uppges då ha varit så gammal som 95 år. Det låter inte särskilt sannolikt, men tittar man närmare i mantalslängderna verkar åldern kunna stämma. Han dyker upp så tidigt som 1665 i mantalslängderna. Enligt åldersuppgiften i dödboken skulle han varit 25 år då, och det passar ju bra.

– Före Hjerton finns en Olof på gården. Enligt 1644 års längd heter hans hustru Sigrd och hos sig har de en inhysses man vid namn Hjerton. Denne är säkert identisk med den Hjerton som finns upptagen i Ulvsmåla i 1640 års längd tillsammans med sin hustru Elin Nilsdotter.

– Jag har inte påträffat något fadersnamn varken för Olof eller Sigrd, så frågan är om den gamle Hjerton är farfar eller morfar till Hjerton Olofsson.

– Hjertron är ett mycket ovanligt namn som bara finns i och omkring Konga härad.

Den som vill veta mer om mantalslängderna ska läsa "Mantalsskrivningen i Sverige före 1860" av Gösta Lext. Där står det mesta – utom hur man forskar i dem.

Lästips om mantalslängder

Gösta Lext har skrivit en bok om mantalsskrivningen i Sverige.

Det är inte mycket som skrivits om mantalslängderna genom årens lopp. Det är något förvånande eftersom längderna är en källa som används flitigt, inte bara av släktforskare utan också av bland andra hembygdsforskare och ekonomhistoriker.

Den som behandlat mantalslängderna och mantalsskrivningens historia mest ingående i skrift är den nyligen bortgångne Gösta Lext, före detta landsarkivarie i Göteborg. 1968 gav han ut boken *Mantalsskrivningen i Sverige före 1860* (nytryck 1979) som på närmare 300 sidor noggrant går igenom det mesta som har med mantalsskrivningen att göra: den allmänna bakgrunden, vilka som var befriade från skatten, hur mantalsskrivningen skulle gå till, mantalslängdernas uppställning och problemet med skattesmitare. Men någon handledning för släktforskare är boken inte. Lext ger inga råd eller förslag till forskaren hur han bäst utnyttjar längderna, utan han nöjer sig med att sakligt redogöra för mantalsskrivningens historia.

Boken kan köpas från Landsarkivet i Göteborg, adress Box 3009, 400 10 Göteborg (tel. 031-81 36 90).

Släktforskningshandböcker

De vanliga släktforskningsläroböckerna berör förstås också mantalslängderna

Det här exemplet ger Ella Heckscher på hur man kan använda mantalslängderna i släktforskningen.

Det gällde att för en vetenskaplig utredning bevisa, huruvida två personer, Abraham Josefsson och Lisa Josefsdotter voro syskon. De bodde på olika gårdar i samma församling, och kyrkoböcker saknades vid tiden för deras födelseår. Hos Abraham Josefsson, bosatt å gården Haga, bodde enligt den äldsta kommunionlängden någon tid 'Modern hustru Kerstin, Fastern Karin Abrahamsdotter, brodern Jacob Josefsson'. Vid tiden för Lisa Josefsdotters vigsel med nybyggaren Olof Ersson, 1756, uppgives hon i vigselboken komma från gården Haga, varför det var än mera antagligt, att hon var syster till Abraham. Men ytterligare bevis måste anskaffas. Länstyrelsens exemplar av mantalslängden saknades, men Kammararkivets exemplar finnes bevarat. Vilka upplysningar kunde då mantalslängden lämna? Jo, på 1720-30-talet bodde på Haga Josef Abrahamsson, man, hustru och tjänstefolk. 1736 bor där Josef Abrahamssons änka med tjänstefolk. 1753 bor

där änkan hustru Kerstin med två söner och två döttrar, en gift man Abraham med hustru. 1757 bor hustru Kerstin kvar med två söner och en dotter, gifte mannen Abraham med hustru och nybyggaren Olof Ersson med hustru. 1759 bor hos hustru Kerstin åter två döttrar, och angående nybyggaren Olof Ersson är antecknat 'Har ej tillstånd på nybygget, utan tienar'. Några år därefter uppträder han ånyo i mantalslängden, och då, men först då, har hustru Kerstin åter blott en dotter boende hos sig.

Tack vare mantalslängden har här alltså kunnat bevisas, dels att Abraham Josefssons fader hette Josef Abrahamsson och bodde på samma hemman som sedermera sonen, dels att Lisa Josefsdotter med till visshet gränsande sannolikhet är hans syster, eftersom hon väl måste anses vara den dotter till hustru Kerstin som saknas i moderns hushåll, då Olof Ersson är hemma, men bor där, då han tjänar på annan ort.

som källa, men gör det rätt summariskt. I *Släktforska! Steg för steg* av Per Clemensson och Kjell Andersson (tredje upplagan 1987) finns kapitlet "Ur mantalslängderna" (sid. 87-91) med bland annat ett par bra exempel på hur längderna har förändrats genom århundradena.

Börje Furtenbach redogör för "Mantalshandlingar" i sin bok *Släktforskning för alla* (tredje upplagan 1975). I det begreppet inbegriper Furtenbach inte bara själva mantalslängderna utan också mantalsuppgifter, restlängder, avkortningslängder och likaså saköreslängder, det vill säga längder över utdömda böter.

Klassisk bok med bra exempel

Ella Heckscher som skrev den klassiska handboken. *Sex kapitel om släktforskning* (sjunde upplagan 1970) beskriver mantalslängderna på några sidor. Hon har med ett exempel som väl illustrerar hur man också kan använda längderna som en rent genealogisk källa. Jag tillåter mig att citera det här ovan.

Också Ulf Beijbom tar upp mantalslängderna i sin bok *Släkt- och hembygdsforskning* (1978), sid. 50-51 och 82-85.

Släkt och Hävd

På Genealogiska Föreningens höstmöte 1977 höll Holger Wichman ett föredrag om *Mantalslängderna i kammararkivet. Folkbokföring genom 350 år*. Wichman var då chef för kammararkivet, som är en avdelning inom riksarkivet. Föredraget trycktes sedan i *Släkt och Hävd* 1978, sid. 144-156. Till stor del är Wichmans föredrag en sammanfattning av Gösta Lexts bok som nämndes ovan. Men han har också en viktig redogörelse för hur mantalslängderna i kammararkivet har varit illa av den flitiga forskning de utsatts för. Inte minst beror detta på att längderna ofta är bundna tillsammans med verifikat och andra handlingar i extremt omfångsrika band. För att göra längderna mer lätthanterliga och mindre utsatta för slitage, håller man

sedan många år tillbaka på att bryta ut själva mantalslängden ur banden. Det är den som forskarna oftast vill ha, och den utgör bara en mindre del av volymernas innehåll. Resten är till största delen mindre intressanta verifikationer.

Pedagogiska grepp på senare tid

Så gott som allt som skrivits om mantalslängder handlar om längdernas tillkomst, deras historia och innehåll. Nästan ingenstans beskrivs hur de kan användas i forskningen. För att råda bot på detta skrev Anders Westerberg en artikel i *Släkt och Hävd* (1983, sid. 281-286) med rubriken *Att använda och tolka skattelängder*. Den fick för övrigt andra pris i Genealogiska Föreningens skrivartävling i samband med 50-årsjubileet 1983. Anders Westerberg beskriver – konkret och med exempel från Västmanlands läns landsbygd – hur man kan använda mantals- och andra skattelängder i sin släktforskning.

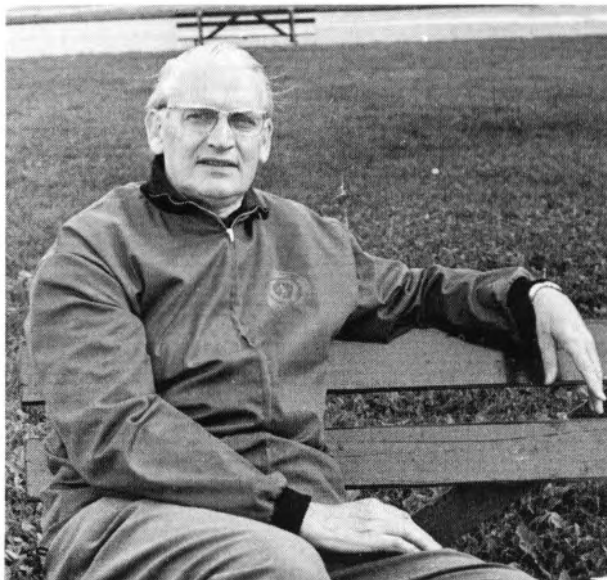
Den kunnige forskaren Nils Sundelius har också tagit det pedagogiska greppet i sin artikel *Om släktforskning i Kinds härad* i *Genealogisk Ungdoms Tidskrift*

1980:1 (sid. 22-23). Mantalslängderna i Älvsborgs län har under första delen av 1700-talet mycket mer att ge forskaren än andra mantalslängder, eftersom de innehåller utförliga uppgifter om flyttningar, vigslar och dödsfall. Nils Sundelius beskriver i artikeln hur han med hjälp av dessa längder lyckats lösa flera släktforskarproblem (se sid. 24-25).

På jakt bland verifikationerna

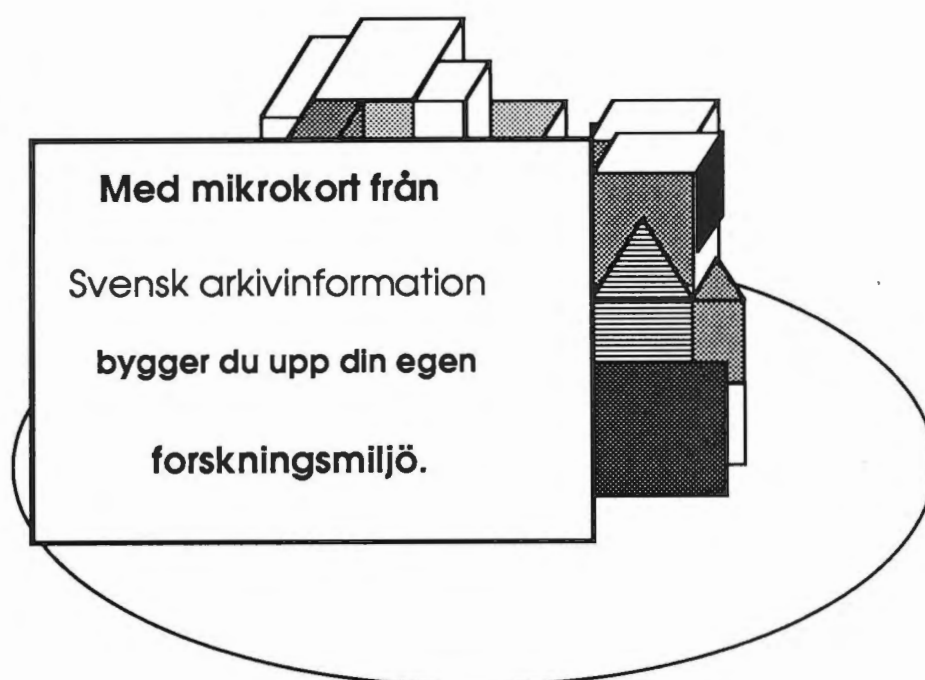
Lennart Andersson Palm är en av de få forskare som mer ingående studerat vad andra landsboksverifikationer än mantalslängderna har att ge släktforskaren. Han presenterar en del av sina fynd i artikeln *När arkiven brunnit*. . . i *Släkthistoriskt Forum* 4/82 (sid. 5-8).

Vidgar man sitt intresse till att gälla de svenska skatterna i allmänhet har man stort utbyte av att läsa jur.kand. Susanne Löwnertz sammanfattande skrift *De svenska skatternas historia* som utgavs av Riksskatteverket 1983. I sex artiklar på sammanlagt 26 sidor redogör hon för skatternas utveckling från vikingatiden fram till 1970-talet. Artiklarna har också varit publicerade i *RSV Info* under åren 1982-83.

Nils Sundelius har skrivit om mantalslängderna i Älvsborgs län.

SVAR.s katalog innehåller arkivmaterial från riksarkivet, landsarkiven, krigsarkivet, Nordiska museet, lantmäteriverket, Statistiska centralbyrån, m fl.

Mikrokort 13 kr per styck.
SVAR-katalogen: 500 kr inkl. kompletteringar t o m 1990.
Katalogen finns också på ditt folkbibliotek eller landsarkiv.
Vill du ha mer information - ring eller skriv till SVAR.

Svensk arkivinformation

SVAR

Postadress
Box 160
880 40 RAMSELE

Telefon
0623-725 00

MANTALSLÄNGDERNA & SLÄKTFORSKAREN

Den som vill finna sina rötter har många källor att ösa ur: kyrkböcker, bouppteckningar, domstolsprotokoll och skattelängder. I det här temanumret av Släkthistoriskt Forum beskriver Håkan Skogsjö hur man kan använda mantalslängderna – en sorts skattelängder – i sin släktforskning.

I mantalslängderna "finns släktuppgifter, noteringar om hälsa och ekonomi och uppgifter som ger oss

kunskap om förfädernas närmiljö. Och ska man göra en genealogisk totalutredning av en hel socken, är mantalslängderna "oumbärliga", skriver författaren.

Håkan Skogsjö, journalist till yrket, är en omvittnat kunnig och erfaren släktforskare. Han har varit redaktör för släktforskartidningar sedan 1977 och har publicerat åtskilliga släktutredningar och artiklar om släktforskning.

Sveriges Släktforskarförbund

bildades 1986 och har för närvarande ett drygt 60-tal medlemsföreningar runt om i landet. Förbundet är det sammanhållande organet för svensk släktforskning och verkar bland annat för att sprida kännedom om släktforskningen som kulturfaktor, ideell rörelse och vetenskap. Också enskilda personer kan bli medlemmar. 1989 kostar det 110 kronor och i medlemskapet

ingår tidningen Släkthistoriskt Forum med fyra nummer och skriftserien Svenska Antavlor med två. Andra medlemsförmåner är rabatter på förbundets sortiment av böcker och blanketter. Dessutom har medlemmarna möjlighet att köpa förbundets årsbok till kraftigt reducerat pris. Årsavgiften kan betalas till postgiro 15 86 22-1.